

פרשת ואתחנן שנת תשפ"ב

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

הואיל משה

פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא, שהתחנן שיהא גאולה עולם ע"י אליהו כפי שעתידי להיות בקץ הגאולה עכ"ד,

אך כתבו המפ', דהבטחת השי"ת ואנכי אעלך גם עלה היתה כשיצאו ממצרים כאשר יתקיים בהם הגזרה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, אך כיון ההכרח היתה להוציאם ממצרים קודם הזמן, כמש"כ במפ' שהיו משוקעים כבר במ"ט שערי טומאה, ואלו היו שוהים שמה עוד איזה זמן היו נופלים לשער הנו"ן, ול"ה להם עוד שום תקומה עולמית, והיה מן ההכרח לגאול אותם תיכף, ולכן כיון שהגאולה לא היה בזמנה לא היה יכול להתקיים ההבטחה ואנכי אעלך גם עלה, והיה מוכרח הגאולה להיות על ידי שליח עכ"ד.

וכבר כתבו המפ' דגזירת הגלות התחיל משנולד יצחק, דמשעה שנולד היה ראוי ליקרא כי גר יהיה זרעך, כדאיתא במדרש שוחר טוב (תהלים י"ח) עה"פ עם חסיד תתחסד, א"ר שמואל, לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו וכו', והיה מסרב ואמר להקב"ה, רבון העולם, כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, אמר לו הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו, וכן אמר מדלג על ההרים וכבר נשלם וכו' עיי"ש, וכן כתב רשיז"ל פרשת לך (פרשה ט"ז-י"ג) עה"פ כי גר יהיה זרעך עיי"ש.

אמנם כתבו דזה דחשבינן מלידת יצחק הוא רק אי נימא דהגלות הוא בשביל חטאו של אאע"ה, משא"כ אי נימא דגלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, אז אין לומר דהגלות התחיל משנולד יצחק עכ"ד.

*

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), א"ר אבהו א"ר אלעזר, מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים רד"ו שנים, מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה (שהגדיל לישאל על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע) שנאמר במה אדע כי אירשנה, וריו"ח אמר שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר לך לי הנפש והרכוש קח לך (ולא היה לו לעשות כן שהיה לו לגיירם) עיי"ש.

ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמור: ואיתא במד"ר (פרשה ב-א) הלכה, אדם מישראל שהיה עומד ומתפלל מהו שיהא מותר לו להתפלל בקול גדול, כך שנו חכמים היה עומד ומתפלל, יכול ישמיע קולו, כבר פרשה חנה, וחנה היא מדברת על לבה, ע"כ. ותמוה שייכות הלכה זו לפרשתן.

והנבס"ד, בהקדם לבאר מה שדקדק בספר כרם חמד, דיש לבאר אומרו לאמור, דלפום ריהטא נראה דהאי לאמור הוא מיותר, עיי"ש מש"כ.

והנבס"ד, דהטעם על מה שנגזר על משרע"ה שלא יכנס לארץ ישראל, כתב בספר ילקוט ראובני דהוא בשביל שסירב ללכת למצרים ואמר שלח נא ביד תשלח, עיין בספר לקט יוסף ערך משה (אות ה'), ומקור הדבר איתא במד"ר ויקרא (פרשה י"א-י), א"ר שמואל בר נחמן, כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו למצרים, הה"ד גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב"ה משה את אומר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך, אימתי פרע לו, ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לא"י, ובשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה עיי"ש.

אך איתא במדרש רבה שמות (פרשה ג-ד) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מי אנכי וגו', אריב"ל, משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית (שרית ואדונית) ונתן לה שפחה כושית (מכני חם הנמכרים לעבדי עולם), א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבון העולמים, כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עיי"ש.

וכתבו המפ' דזה היתה כוונת משה שאמר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים, היינו דמשה טען כי הקב"ה הבטיח ליעקב ואנכי אעלך גם עלה, ולא על ידי שליח, כי רצה שהקב"ה בעצמו יגאלם דבכך יהיה גאולת עולם, שהרי מעשי הקב"ה המה נצחיים ודבר אלוקיננו יקום לעולם, וכדכתיב בישעיה (פרק מ"ח-י"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים, ולכן אמר שלח נא ביד תשלח, ועיין בתרגום יונתן בן עוזיאל שכתב, דהיינו ביד

ובמסכת נדרים (סו) נחלקו בהא דכתיב וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלוש מאות, דאיכא למ"ד שהיו ממש שי"ח עבדים, ויש אומרים שאליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו עיי"ש, וכתב בעיון יעקב דמה שאמרו שנענש על שעשה אנגריא בת"ח, זהו רק למ"ד שלקח עמו שי"ח אנשים אז שי"ח לומר שנענש על מה שעשה אנגריא בת"ח, משא"כ אם נאמר דלא היה רק אליעזר לבדו א"כ ליכא למימר שעשה אנגריא בת"ח, שהרי לא לקח אתו אלא את אליעזר לבדו שהיה עבדו וזקן ביתו שהיה משרתו בכל אשר הוא הולך, ובוזה פשיטא שלא שי"ח לומר שיהא נענש על שעשה אנגריא בת"ח עיי"ש.

וברש"י עה"ת פרשת לך (פרשה י"ד-י"ז) כתב, חניכיו חנכו כתיב בלא י', ומזה ילפינן שהיה אליעזר לבדו ולא היו ממש שי"ח אנשים עיי"ש, אך דרשה זו הוא דוקא אי ס"ל יש אם למסורת, אך אי ס"ל יש אם למקרא ואזלינן בתר הקרי, והקרי הוא חניכיו לשון רבים, א"כ ס"ל שהיו ממש שי"ח עבדים.

וכתב שם דכ"ז אתיא אי ס"ל יש אם למסורת ודייקנן לדרתם חסר כתיב וי"ל דלא חטא אאע"ה במה ששאל במה אדע, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא אז לדורותם מלא קרינן ולא ממעטינן שלא יהיו כל הדורות שווין עיי"ש.

*

וברש"י עה"ת פרשת לך (פרשה י"ד-י"ז) כתב, חניכיו חנכו כתיב בלא י', ומזה ילפינן שהיה אליעזר לבדו ולא היו ממש שי"ח אנשים עיי"ש, אך דרשה זו הוא דוקא אי ס"ל יש אם למסורת, אך אי ס"ל יש אם למקרא ואזלינן בתר הקרי, והקרי הוא חניכיו לשון רבים, א"כ ס"ל שהיו ממש שי"ח עבדים.

מבואר מזה, דאי ס"ל יש אם למקרא וקרינן חניכיו, ומעתה ס"ל דהיו שי"ח עבדים ממש, אז י"ל שנענש על מה שעשה אנגריא בת"ח, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, א"כ היה שם רק אליעזר לבדו, אז ליכא למימר שנענש על מה שעשה אנגריא בת"ח.

ובספר כסף נבחר (פרשת לך) כתב, דהנה נודע שיש חילוקי דעות בחז"ל בענין קבלת גרים, דבמדרש (רבה פ"א אריה) איתא ג' קדמו לעולם וכו' וקחשיב ישראל, ובמסכת פסחים (דף נ"ד:) לא קחשיב ישראל, ותי' ביפה תואר דהגמ' סבר דמקבלין גרים ולכן לא שי"ח לומר דישראל היו במחשבה כבר, דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ודילמא יתוספו גרים ויהיו ישראל יותר, ולכן לא חשיב ישראל, והמדרש ס"ל דאין מקבלין גרים.

וכתב הכסף נבחר דיש להסביר פלוגתתם, עפימש"כ בעשרה מאמרות דאין תשובה מועלת אלא לישראל ולא לבני נח, אולם רש"י סוף פרשת בראשית פי' עה"פ והיו ימיו מאה ועשרים שנה וגו', ק"כ שנים האריך להם אולי יעשה תשובה עיי"ש, ומוכח דס"ל דתשובה מועיל לב"נ, וזה י"ל דמ"ד אין מקבלין גרים ס"ל דאין תשובה מועיל לב"נ, ועל אותן החטאים שחטא בגיותו אין תרופה למכתו, ולכן אין מקבלין אותם, ואידך ס"ל דתשובה מועיל ולכן מקבלין גרים כיון דיכול לתקן אשמתו עיי"ש.

ובספר משנת רבי אליעזר (פ' אמור) כתב, דכוונת אאע"ה היתה באמרו במה אדע, דהחזקוני (פרשת לך) כתב דאברהם לא שאל מהקב"ה אות על הבטחת הארץ, אלא היה דואג על הבטחה זו שכל הבטחותיו של הקב"ה הם על תנאי אם יקיימו מצוותיו, ולכן בקש הברית מאת הקב"ה שהרי שבועותיו הם בלא תנאי עכ"ד.

וכתב הכסף נבחר דיש להסביר פלוגתתם, עפימש"כ בעשרה מאמרות דאין תשובה מועלת אלא לישראל ולא לבני נח, אולם רש"י סוף פרשת בראשית פי' עה"פ והיו ימיו מאה ועשרים שנה וגו', ק"כ שנים האריך להם אולי יעשה תשובה עיי"ש, ומוכח דס"ל דתשובה מועיל לב"נ, וזה י"ל דמ"ד אין מקבלין גרים ס"ל דאין תשובה מועיל לב"נ, ועל אותן החטאים שחטא בגיותו אין תרופה למכתו, ולכן אין מקבלין אותם, ואידך ס"ל דתשובה מועיל ולכן מקבלין גרים כיון דיכול לתקן אשמתו עיי"ש.

ולכאורה היכן מצינו שהבטחת הקב"ה היה בתנאי שיהיו בניו ראויים לכך, הלא הבטחת הקב"ה (פרשת לך י"ג-ט"ז) כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם נאמרה בסתמא, וי"ל דכתיב בפרשת נח (פרשה ט"ז) ויאמר אלקים זאת אות הברית אשר אני נתן בני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדרת עולם, וכתב רש"י וז"ל, נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של ר' שמעון בן יוחאי עכ"ל, הרי דכל מקום דכתיב דרת חסר יש לפרש דלמעוטי שלא כל הדורות העתידין שווין בכך.

ובספר חמודי צבי (פרשת מטות) כתב הטעם דעל חטא דע"ז לא מהני בתשובה, לפי"מ דאיתא במסכת יומא (דף פ"ד), א"ר יוחנן, גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה (לא יוכל בעלה הראשון וגו'), שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' עיי"ש, ולפי"ז הטעם דמועיל תשובה על עבירה משום דאמרינן דעשה דתשובה דוחה הל"ת דעבירה, וכ"ז תינח בשאר עבירות דליכא רק מעשה העבירה, דהמחשבה ל"ה עבירה, דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה כדאיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:), וליכא רק חד ל"ת

ומעתה גם לגבי הבטחת נחלת הארץ דכתיב בפרשת לך (פרשה י"ז) והקמתי את בריתי ביני ובין זרעך ובין זרעך אחריו לדרתם לברית עולם, להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו, ונתתי לך ולזרעך

וכתב באתון דאורייתא (כלל ב) דלפייז נמצא ג"כ דהלוכש כלאים לעצמו לוקה שמונים משום מלביש ומשום לובש, וכ"כ המנחת חינוך (מצות תקני"א) עיי"ש, ולפייז קשה על דעת הר"ש מקינון בספר הכריתות דאין עשה אחת דוחה ב' ל"ת, ואמאי הרי עיקר דין עדל"ת ילפינן מכלאים בציצית ושם הרי הוי שני לאוין משום מלביש ומשום לובש עכ"ק.

ומור"ר הגאון האדיר מווייטצען זצ"ל בספרו אלף דבר כת"י (א"ת ש"ס) כתב, דהכס"מ כתב משום דכתיב לא תלבש שעטנו קרי ביה לא תלביש, וכדאמרינן במסכת נזיר (דף מ"ד.) דהמגלה את הנזיר עובר ג"כ בלאו דכתיב ותער לא יעבור על ראשו קרי ביה לא יעבור דהיינו שאדם אחר אסור להעביר שער הנזיר עיי"ש, ולפייז י"ל לפיי"מ דכתב רשיז"ל במסכת קידושין (דף י"ה.) דר"ש דס"ל יש אם למקרא, היכא דלא מכחשי אהדרי דרשו שניהם מקרא ומסורת, וא"כ ה"ה הכא דליכא סתירה שפיר מחייב משום לובש ומשום מלביש, אבל למ"ד דדריש רק יש אם למסורת לא נוכל לחייבו ב' רק משום המסורת, ולפייז יוצא לנו דבר חדש דאי ס"ל יש אם למקרא ילפינן מכלאים בציצית דעשה דוחה ב' לאוין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת אז אמרינן דדחי רק חד לאו עכ"ד מור"ר זצ"ל.

מבואר מזה, דאי ס"ל יש אם למקרא, אז עשה דוחה שני לאוין, ומהני תשובה על חטא דע"ז, ומועיל תשובה לב"נ ומקבלין גרים, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, אז אמרינן דרק חד לאו דחי, ולא מהני תשובה על חטא דע"ז, ותשובה אינו מועיל לב"נ, ואין מקבלין גרים.

וזהו כוונת הכתוב, ואתחנן אל ה' שביקש משה ליכנס לארץ ישראל, וקשה דהלא היה בהכרח שלא יכנס לארץ ישראל משום שסירב בשליחות המקום, אלא דיש להמליץ עליו דרצה שהקב"ה יכאלם בעצמם כמו שאמר הקב"ה ואנכי אעלך גם עלה, אך ע"ז יש להשיב דאכתי לא נגמר הזמן, אך זה אינו דכבר נשלם הזמן דחשבינן מלידת יצחק, אך כ"ז הוא רק אי נימא דחטא אברהם, וכדי להוכיח דהגלות הוא בשביל חטאו של אברהם אבינו, לזה אמר משרע"ה "לאמור" היינו דס"ל יש אם למקרא, ולפייז לקח שיי"ח עבדים ממש, וגם חטא במה ששאל במה אדע, וגם חטא במה שלא הגרים, וכיון דהגלות הוא בשביל חטאו של אברהם שפיר י"ל דחשבינן מלידת יצחק, וכבר נשלם הזמן, וממילא לפייז יש להמליץ על משה על מה שסירב בשליחות המקום, וזהו כוונתו באמרו לאמור ודו"ק.

*

ואיתא במסכת ברכות (דף ל"א.), אמר רב המנונא, כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה, מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו, רק שפתייה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו, וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו וכו' עיי"ש.

שפיר אמרינן דהעשה דתשובה דוחה הלאו, משא"כ בע"ז דהמחשבה נמי נחשב לחטא כאלו עשה מעשה, דכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכתב המהרש"ל בביאורו על הסמ"ג (ל"ת א) דמהאי קרא ילפינן איסור ע"ז במחשבה, כמש"כ הסמ"ג שלא להעלות במחשבה ח"ו שיש שום אלהים זולת ה', דכן משמע לך אפילו כשגלוי לך לבד דהיינו במחשבת לבך עיי"ש, נמצא דבכטא דע"ז יש בה ב' לאוין, מה שחשב לעבוד ע"ז, ועצם המעשה שעבר לע"ז, וכיון דאמרינן דאין עשה דוחה שני לאוין לכן אמרינן דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה עיי"ש.

אך זה אי עשה דוחה ב' לאוין או אינו דוחה האריכו בזה, דהתוס' במסכת יבמות (דף ג.) ד"ה ל"ת שיב"כ כתבו, בהא דאמרינן במסכת יבמות (דף ז.) דס"א תיתי אחות אשה במה מצינו מאשת אח, דאין הכוונה דנילף מהכא דעשה דוחה ל"ת שיש בו כרת, דא"כ מה פריך מי דמי התם חד איסורא הכא תרי איסורא, הרי עשה דוחה ל"ת אפילו בתרי איסורא ולא מפלגינן בין חד לאו לשני לאוין, אלא דהס"ד דגבי יבום נילוף מאשת אח דנימא הואיל ואשתרי אשתרי עיי"ש.

הרי דהתוס' ס"ל דאי אמרינן עשה דוחה ל"ת אין לחלק בין לאו אחד לשני לאוין, אמנם רש"י להלן וכן הרמב"ן והרשב"א כתבו לפרש דברי הגמ', דס"א דנילף מאשת אח דעשה דוחה ל"ת שיש בו כרת, ואמרינן דלא דמי דהו"ל תרי איסורי, הרי מזה דעשה דוחה ל"ת לא אמרינן רק בחד לאו.

והפמ"ג בספר שושנת העמקים (כלל ב) הביא דברי הפני יהושע במסכת ביצה (דף ח) דנקט בפשיטות דעשה דוחה ב' לאוין, מהא דאמרינן במסכת נזיר (דף מ"ח.) מה לי חד לאו מה לי תרי לאוין עיי"ש, וכתב ע"ז הפמ"ג דאי מהתם ילפת נמצא דפליגי בכך ר"י ור"ע, (דהתם ילפינן מקרא דנזיר וכן כח"א מטמאין למת מצוה, ור"ע מצריך לימוד מיוחד לכ"ג שהוא נזיר מטמא למת מצוה, ור"י אמר דכיון דילפינן לנזיר ולכ"ג ממילא דגם כ"ג שהוא נזיר מטמא דמה לי חד לאו ומה לי תרי לאוין, הרי דר"ע שפיר מחלק בין לאו אחד לתרי לאוין), וא"כ הדרינן לכללא דהלכה כר"ע מחבירו עיי"ש, והאריכו בזה האחרונים.

והרמב"ם בהל' כלאים (פ"י הל"א) כתב, המלביש את חבירו כלאים, אם היה הלוכש מזיד, הלוכש לוקה, והמלביש עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול, ואם לא ידע הלוכש שהבגד כלאים והמלביש מזיד, המלביש לוקה והלוכש פטור עכ"ל, ומקורו בתוספתא במסכת מכות (פ"ג ט), ומהר"י קורקוס כתב הטעם משום דכתיב לא תלבש שעטנו קרי ביה לא תלביש עיי"ש, ומש"כ הרמב"ם שאין המלביש לוקה כי אם כשלבשו שוגג, וכמו שכתב שם דטומאת כהן אין המטמא לוקה כי אם כשהמתטמא שוגג, תמה הכס"מ שם דמנא ליה הא, ומפשט התוספתא מוכח דאין חילוק רק דאפילו כשהלוכש מזיד איכא עבירה בפני עצמו להמלביש.

ולקמן (דף ל"א): איתא, אם ראה תראה, אמר ר' אלעזר, אמרה חנה לפני הקב"ה, רבש"ע, אם ראה מוטב ואם לאו תראה, אילך ואסתתר בפני אלקנה בעלי (אתיחד עם אחרים ויחשדני בעלי), וכיון דמסתתרא משקי לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר (שקר) שנאמר ונקתה ונזרעה זרע, הניחא למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת שפיר, אלא למ"ד אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים, שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכים מאי איכא למימר, דתניא ונקתה ונזרעה זרע מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל, א"ל ר' עקיבא אם כן ילכו כל העקרות ויסתתרו וזו שלא קלקלה נפסדת, אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, קצרים יולדת ארוכים, שחורים יולדת לבנים, אחד יולדת שנים, מאי אם ראה תראה, דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

והקשו המפ' (עין בשל"ה מס' ר"ה בהג"ה ד"ה וקצת יש הוכחה), בהא דיליף במדרש הנ"ל דצריכינן להתפלל בלחש ממה שנאמר בחנה וחנה היא מדברת על לבה, וכן איתא במסכת ברכות (שם), דהאיך מצינו למילף מחנה דלא ישמיע קולו בתפלתו, דשאני חנה דלא היתה יכולה להגביה קולה בתפלתה, כיון שאמרה ואם לאו אילך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, הרי היתה מוכרחת לומר בלחש, דאלו היתה מגביה קולה היה הקול נשמע לאזני אלקנה בעלה, ותו לא היה בידה להסתתר כדי שיקנא לה עכ"ק, ולפי"ז עכצ"ל דלמ"ד אם ראה תראה היינו שאילך ואסתתר, לדידיה א"א למילף מחנה תפלה בלחש, רק אליבא דר"ע דלא דרש אם ראה תראה להא דאמרה חנה, שפיר מצינן למילף מחנה דאסור להשמיע קולו בתפילה.

ואיתא במסכת קידושין (דף ב'), ר"ש אומר מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתיב כי תלקח אשה לאיש, מפני שדרכו של איש לחזור על אשה ואין דרכה של אשה לחזור אחר איש, משל לאדם שאבדה לו אבידה מי חוזר על מי, בעל אבידה מחזר על אבידתו, ופרשי"ז"ל אבידה אחת מצלעותיו עיי"ש, וכתב בספר שפע חיים נישואין (דף ו"א). דזה א"ש להמ"ד דס"ל במסכת ברכות (דף ס"א). דמן הזנב נבראת חוה, אבל להמ"ד דדו פרצופין נבראו שניהם ביחד, א"כ אין האשה דייקא אבידתו של האיש, ולדידיה צ"ל דהא דדרכו של איש לחזור אחר האשה, משום דאיש מצווה על מצות פו"ר, ולא האשה עכ"ד.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר רב יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא והא קא חזינן דמזקא (שמזקת) ונשכא ובעטא, אלא כדר' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין ברא תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה) שנאמר אחור וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין) עיי"ש.

ובהואיל משה שנת תשע"ו (את קני"ב) כתבנו לבאר במה תליא פלוגתא ר' ישמעאל ור' עקיבא, עפי"מ דהקשו התוס' במסכת סוטה (שם), ור' עקיבא לימא ליה לנפשיה יסתרו כל יולדת בצער וילדו בריוח, וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה עכ"ק, וכתב בספר פרס דוד (פרשת נשא) לתרץ קושית התוס', דלכאורה קשה לפי"מ דאמרינן במסכת סנהדרין (דף כ"א). ובמסכת ע"ז (דף ל"ד), דבימי דוד גזרו על איסור יחוד, ופריך יחוד דאורייתא הוא שנאמר כי יסתך אחיך וגו' ומשני מדאורייתא אסור רק אשת איש ואינהו גזרו על יחוד דפנויה עיי"ש, ולפי"ז קשה דמאי פריך יסתתרו כל העקרות, מהיכא תיתי נאמר כן שיעברו על איסור יחוד, ואיסור יחוד דאשת איש הוא דאורייתא, אך לק"מ לפי"מ דאמרינן במסכת נזיר (דף כ"ג), גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה עיי"ש, א"כ ליכא איסור כלל כיון דכוונתם לשם מצוה שיהא לה בנים כדי לקיים מצות פו"ר.

וכתב בספר אמרתי אחכמה (דף ל"ד), דזה תליא אי יש אם למקרא או למסורת, דהכתיב הוא בשני יודיין וייצר, משא"כ הקרי הוא בחד יו"ד לחוד, ומעתה למ"ד יש אם למסורת ואיכא ב' יודיין אז יש לדרוש דהוה ב' יצירות ודו פרצופין נבראו, משא"כ למ"ד יש אם למקרא והוה בחד יו"ד אז אמרינן דמצלע נבראת עכ"ד.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף ד'), ר' עקיבא אומר, מנין לרביעית דם (היא שיעור חיותו של אדם ובלא"ה לא אקרי מת עד שיהא בו שיעור מיתה) שיצאה משני מתים שמטמא באהל, שנאמר על כל נפשות מת לא יבא, שתי נפשות ושיעור אחד (משמע משני בני אדם וכתב מר כ"ד מיתה היינו רביעית), ורבנן (פליגי עליה ואמרי עד שיהא השיעור מאדם אחד) נפשת (חסר) כתיב עיי"ש, הרי דר"ע ס"ל יש אם למקרא.

והואיל משה פרשת ואתחנן תשפ"ב דף ד

והואיל משה פרשת ואתחנן תשפ"ב דף ד

והואיל משה פרשת ואתחנן תשפ"ב דף ד

והואיל משה פרשת ואתחנן תשפ"ב דף ד

ולהלן (דף ד:): איתא, לטטפת לטטפת לטוטפות (בפרשת שמע ובפרשת כי יביאך כתיב לטטפת חסר וי"ו אבל בפרשת והיה אם שמוע כתיב לטוטפות מלא), הרי כאן ארבע (ר' בתים לתפלין של ראש אבל של יד אינה אלא אחת) דברי ר' ישמעאל, עיי"ש בתוס', הרי דר' ישמעאל ס"ל יש אם למסורת עיי"ש.

ומעתה מבואר דר' ישמעאל ור' עקיבא אזלי לשיטתייהו, דר' ישמעאל דס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז ס"ל דו פרצופין נבראו ואשה פטורה ממצות פו"ר, ולכן אין מקום לחוש שילכו כל העקרות ויסתתרו בעבור קיום מצות פו"ר, דהלא נשים אינה מצווה על פו"ר ולא חשודות בנות ישראל לעבור על איסור יחוד בכדי, ולכן ס"ל אם היתה עקרה נפקדת, משא"כ ר"ע דס"ל יש אם למקרא וס"ל חוה מצלה נבראת ואשה מצווה על מצות פו"ר, ולכן שפיר יש לחוש שכל העקרות ילכו ויסתתרו כדי שתקיים מצות פו"ר, משו"ה ס"ל דרק אם ילדה בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים.

ולפי"ז יבואר סמיכת דברי המדרש הנ"ל לפרשתו, דחזינן דמשה כשהפציר בתפלתו ליכנס לא"י משום דלא חטה במה שסירב בשליחות המקום, דרצה שהקב"ה יגאלם כיון דכבר נשלם הזמן דחשבינן מלידת יצחק, וכדי להוכיח דהגלות הוא בשביל חטאו של אברהם, אמר לאמור דהיינו דס"ל יש אם למקרא, ומעתה ס"ל דחוה מצלה נבראת ואשה מצווה על מצות פו"ר, ולכן שפיר יש לחוש שכל העקרות ילכו ויסתתרו כדי שתקיים מצות פו"ר, וא"כ א"א לומר דאם היתה עקרה נפקדת, דהלא איכא למיחש שילכו כל העקרות ויסתתרו, דיוורו היתר לעצמן לדחות איסור יחוד מפני מצות פו"ר של הבעל, וע"כ דס"ל אם היתה יולדות בצער יולדות בריוח, ונמצא דלא היה לחנה מה להסתיר בתפלתה, ושפיר ילפינן מהא דהזכיר הכתוב דחנה היתה מדברת על לבה דאסור להגביה קולו בתפלה, ולכן הביא המדרש הך הלכתא כאן ודו"ק.

(ב) עוי"ל, בהקדם לבאר מה דאיתא במדרש, אמר משה, רבש"ע, אתה אמרת לאברהם אל תשלח ירך אל הנער, והחלפת אותו באיל, אעברה נא ואראה את הארץ הטובה עכ"ד (מובא בספר דמשק אליעזר, ובספר דברי יואל מועדים ר"ה עמוד ג"ה פ"ב-קנ"א) וצ"ב.

והנבס"ד, דבס' אשד הנחלים (דף ל"ד ע"ד) מביא בשם המגלה עמוקות (אופן קצ"ג), דהטעם שלא נכנס משה רבינו לא"י הוא משום חטא דמכירת יוסף, כי הוא בא משבט לוי, ושמעון ולוי היו עיקר במכירת יוסף, ומשמעון כבר פרע ממנו יוסף בעצמו, כדכתיב ויקח מאתם את שמעון וגו', ומלוי לא נפרע עדיין, ולכן פרע משה במה שלא נכנס לא"י עיי"ש, וע"ע בס' שער החצר (סי' תל"ז).

ובגליון ישראל סבא (גליון ט) כתב השפע חיים זצ"ל לפרש הויכוח שהיה בין יוסף להשבטים, דהנה הכתוב אומר וישנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו, ולכאורה צריך להבין מה חטאו של יוסף במה שחלם שיהיה מלך שישנאו אותו בשביל זה, ועוד קשה,

דאיתא בשבת (י:): אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, מבואר מזה דשנאת השבטים על יוסף היה על הכתנות פסים שעשה לו יעקב אבינו, והרי הכתוב אומר דשנאתם היה על החלומות ועל דבריו.

אולם יש ליישב דשניהם אמת דטענתם היתה כיון דלבש הכתנות פסים שהוא בגדי כהונה, אינו ראוי להיות מלך, וכדאיתא בירושלמי (שקלים פ"ו מ"א) אין מושחין כהנים למלכים עיי"ש, והנה הטעם דא"א לכהן להיות מלך, י"ל דתליא אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו או שלוחי דידן, דהנה זה ודאי דמלך הוא שליח דרחמנא כדכתיב כי לה' המלוכה, ואם נאמר דכהנים שלוחי דידן נינהו, א"כ כיון דמלוכה הוא שליח דרחמנא, והוא במעלה יותר גדולה, אין ראוי לכהנים שיתערבו בו, כיון דהם אינם במעלה זו שיהיו שלוחי דרחמנא, משא"כ אם ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, שפיר י"ל דגם כהן יכול להיות מלך, ולפי"ז י"ל דיוסף סבר כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, לכן שפיר אפשר להיות מלך, והשבטים סברי כהנים שלוחי דידן נינהו, וא"א לכהן להיות מלך, ולזה אמרו המלך תמלוך עלינו, כיון שאתה כהן א"א להיות מלך עכ"ד.

ובספר פלח הרימון (כלל ה' אופן ט) כתב, דיצחק אבינו היה פסול להיות קרבן, כמו שאמרו רז"ל דקרבן הנקרב בלא ידיעת בעלים פסול, וכן קרבן של שותפים שנקרב בלא ידיעת שותף אחד, פסול הוא אותו חלק, וכדאיתא בתמורה לגבי תרומה הצריכה ידיעת בעלים, ואיתא בקידושין (ט:): שלשה שותפין יש באדם, הקב"ה אביו ואמו עיי"ש, ולכן כיון דשרה אמנו לא ידעה שאברהם רוצה להקריב את יצחק לקרבן, והרי היתה שותף ביצחק, והוי קרבן הנקרב בלא ידיעת הבעלים, ופסול הוא להקריבה, ולכן הוצרך אברהם אבינו ליקח איל תחתיו עכ"ד.

והתוס' בקידושין (כ"ג:): ד"ה דאמר רב הונא כתבו, דהא דאמרין דקרבן בלא ידיעת הבעלים פסול הוא להקריבה, הוא רק אי ס"ל כהנים שלוחי דידן נינהו, משא"כ אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, אז הקרבן כשר גם בלא ידיעת הבעלים עיי"ש.

וזה י"ל בכונת המדרש, אמר משה להקב"ה אתה אמרת אל תשלח ירך אל הנער והחלפת אותו באיל, וע"כ הטעם כמ"ש לעיל דיצחק היה פסול להקריבה, כיון דהיה בלא ידיעת השותף שרה אמנו, וע"כ דכהנים שלוחי דידן נינהו, ולכן פסול להקריבה בלא ידיעת הבעלים, וא"כ כיון דכהנים שלוחי דידן נינהו א"כ צדקו השבטים במה שטענו על יוסף שא"א לו להיות מלך, כיון דהיה כהן וכהנים פחותים במעלה ממלך כיון דהם רק שלוחי דידן, וא"כ מכירת יוסף אינו חטא, ולכן ביקש אעברה נא, כיון דהטעם שלא יכנס לא"י הוא רק בשביל לכפר על חטא מכירת יוסף, והרי ממה שלא נקרב יצחק מוכח דזה לא נחשב לחטא.

ונודע קושית הפנים מאירות (ח"ב סי' קט"ו), במאי דאיבעיא לן במסכת נדרים (דף ל"ה:) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב.) ובחולין (דף י"ג:) שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישראל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאתיא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א:) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

וכתב באור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג:) ליישב, עפי"מ דאיתא בסנהדרין (כ"ג:) דהא דדרשינן איש איש תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי"ז י"ל דסוגיית הגמ' במסכת נדרים ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ומעתה מבואר, דחזינן דמשה ביקש אעברה נא, כיון דהטעם שלא יכנס לא"י הוא רק בשביל לכפר על חטא מכירת יוסף וכנ"ל, והרי ממה שלא נקרב יצחק מוכח דזה לא נחשב לחטא, ומינה דס"ל כהנים שלוחי דידן, וס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז י"ל כהמ"ד אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, ושפיר יש ללמוד מחנה שלא הגביה קולה בתפילתה הדין הנ"ל, ולכן נתעורר בשאלה זו ודו"ק.

ג) עוי"ל, בהקדם לבאר מה דאיתא במדרש רבה פרשת תבוא (פרשה ז-י), בשעה שביקש משה לבוא לארץ ישראל ואמר אעברה נא וגו', א"ל הקב"ה, משה, אין אתה יודע מה לעשות, אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין, א"ל, אם אעברה נא אתה מבקש לקיים, בטל סלח נא, ואם סלח נא אתה מבקש לקיים, בטל אעברה נא עיי"ש, וצ"ב הקשר בין זה לזה.

והנבס"ד, עפימש"כ בספר מגלה עמוקות (אות ר) דהטעם דמשה רצה ליכנס לארץ ישראל כדי להיות רגל רביעי למרכבה, והשיב לו הקב"ה אל תוסף דבר, דב"ר ר"ת דוד ברגל רביעי, ועיי"ש דאפילו הכי לא נמנע משה מלבקש רחמים ובא בטענה דדוד אינו ראוי להיות ברגל רביעי עיי"ש.

וכ"ק אדמו"ר מצאנו-קלוזענבורג שליט"א (שנת תשס"ג) אמר, דטענת משה היתה דכיון דדוד בא מרות המואביה וכתוב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', ולכן אינו ראוי להיות ברגל רביעי עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנו-קלוזענבורג שליט"א.

ואיתא במסכת יבמות (דף ע"ב:) א"ל דואג האדומי, עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל אם לאו, מאי טעמא דקאתי מרות המואביה, א"ל אבנר, חנינא, עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, אלא

מעתה ממזר ולא ממזרת וכו', שאני הכא דמפרש טעמא דקרא, על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם, ופריך, היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים וכו', ומסיק בגמ' הכי תרגומא כל כבודה בת מלך פנימה עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה כתנא) אמאי לא דרשינן מצרי ולא מצרית, וכתבו לתרץ, דגבי עמוני ומואבי היה לו לקצר ולכתוב עמון ומואב, ומדכתוב עמוני ומואבי אית לן למדרש דלמעט עמונית ומואבית קאתי, אבל מצרי אם היה כותב מצרים היה מאריך יותר עכ"ד, הרי דדרשינן מיתורא דיו"ד.

ובספר נטיעות אדר (סי' כ"ד אות ט"ז) כתב, דהא דדרשינן מיתור לשון זהו רק למ"ד דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אז י"ל דדרשינן יתור לשון, אבל למ"ד דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולדידיה אפילו יתור תיבה לא דרשינן, ק"ו דלא דרשינן יתור אות עכ"ד.

וכשחטאו ישראל במדבר היה משה עומד ומבקש לפני הקב"ה שיסלח להם, אך זהו רק למ"ד דמהני תשובה, אבל אי נימא דלא מהני תשובה אין מקום לבקשתו, ובספר ברכת שמואל פרשת בראשית (דף ע"ו) כתב, דזה אי תשובה מהני תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דאיתא במסכת סנהדרין (דף ט"ד:) דר' עקיבא ס"ל הכרת תכרת, הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא, עונה בה בזמן שעונה בה ולא בזמן שאין עונה בה, והיינו דתשובה מהני דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון שנאמר בכפל הלשון הכרת תכרת דרשינן ליה, ור' ישמעאל ס"ל הכרת תכרת קאי הכל על עולם הזה, והא דנקט כפל לשון משום דדברה תורה כלשון בני אדם, עונה בה לעולם הבא דס"ל דלא מהני תשובה עכ"ד.

ובזה מבואר דהקב"ה אמר למשה, אם אתה אומר אעברה נא, משום דדוד אינו ראוי להיות ברגל רביעי כיון שבא מרות המואביה, ולא דרשינן מואבי ולא מואבית, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן מיתורא דיו"ד, א"כ אין כאן סלח נא, דכיון דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם א"כ לא מהני תשובה, ואם סלח נא מבקש דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומהני תשובה, א"כ דרשינן מואבי ולא מואבית, ודוד מותר לבוא בקהל, ומעתה אין כאן טענת אעברה נא ודו"ק.

ובזה יבואר דברי המדרש, דמדאמר הכתוב ואתחנן אל ה' בעת ההוא, שמשה ביקש ליכנס לארץ ישראל, והיינו דרצה להיות רגל רביעי במרכבה, דמשה סבר דדוד אינו ראוי להיות ברגל רביעי, כי אינו מותר לבוא בקהל כיון שבא מרות המואביה, דלא דריש מואבי ולא מואבית, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז י"ל כהמ"ד אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, ושפיר יש ללמוד מחנה שלא הגביה קולה בתפילתה הדין הנ"ל, ולכן נתעורר בשאלה זו ודו"ק.

ומעתה יבואר שייכות השאלה לפרשתן, דמזה שמושה התפלל להכנס לארץ ישראל, ע"כ דשפיר עשה בשבירת הלוחות כדי שידונו כפנויה, דאין להם אמתלא לומר לי צוית ולא להם, כיון דהשכינה הוא במערב ולצורך לימוד דיחיד אסור לצאת מארץ לחו"ל, ומעתה י"ל דהטעם דמתפללין כנגד בית קדשי הקדשים משום דהשכינה הוא במערב, וי"ל דתפלות אבות תקנום, ומעתה ראוי להתפלל בלחש, ולכן הביא הך דינא הכא ודו"ק.

ואתחנן אל ה' בעת שהוא לאמור: ה' אלקים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה, אשר מי א-ל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך: ובספר מגלה עמוקות (אופן צ"ב) כתב, אתה החלות להראות בשעת קריעת ים סוף את גדלך כמו שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה, ואת ידך החזקה כמו שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח וגו' עיי"ש, ולכאורה צ"ב, שייכות קריעת ים סוף לבקשת משה רבנו להיכנס לארץ ישראל.

והנבס"ד, דהנה רשיז"ל כתב לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמייתי שמא הותר הנדר עכ"ל, ובספר כלי חמדה מביא דברי הרמב"ן שכתב בפרשת מטות (פרשה ל"א-כ"ג) דלכן לא נצטוו על הגעלה במלחמת סיחון ועוג וז"ל, כי סיחון ועוג מלכי האמורים הם וארצם מנחלת ישראל הוא והותר להם שללם אפילו איסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאה, ואמרו רבותינו כותלי דחזירי אישתי להו עכ"ל.

והאריך בזה הכלי חמדה ומסיק, עכ"פ מבואר מדברי הרמב"ן ז"ל, דכיון דלא היו אפשר ללכת לארץ ישראל מבלי שיכבשו תחלה עבר הירדן אחרי שלא רצו סיחון ועוג ליתן להם בטוב לעבור את ארצם היה מיד בשעת כיבוש דין כיבוש ארץ ישראל ונתקיים בהם קרא דהיה כי יביאך וגו' והותר להם כל איסורים עכ"ל.

ולכאורה י"ל דתליא בזה, דאיתא במסכת ב"מ (דף ל), תנו רבנן, והתעלמת מהם (וללמדך בא שמוטר להתעלם), פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם (דכתיב לא תוכל להתעלם), הא כיצד היה כהן והיא (האבידה) בבית הקברות, או שהיה זקן ואינו לפי כבודו (שישיבנה), או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו (שיבטל בהשבתה מרובה על דמי האבידה) לכן נאמר והתעלמת מהם, ופריך למאי איצטריך קרא, אילימא לכהן והיא בבית הקברות, פשיטא, האי עשה (השב תשיבם) והאי לא תעשה ועשה (לנפש לא יטמא, קדושים תהיו), ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה וכו' עיי"ש.

ד) עוי"ל, דאיתא במפרשים דהטעם דמשה לא נכנס לארץ ישראל משום ששיבר הלוחות [עיי' בלקט יוסף (ערך משה אות ל"ד) ובעיר דוד (אות ת"י)] הביא זה בשם מדרש, אך יש להעיר, דאיתא במדרש רבה (שמות פרשה מ"א-א), בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם, שנאמר הרף ממנו ואשמידם, ולא עשה אלא בא לחתום גזר דינן שנאמר זוכה לאלהים יחרם, מה עשה משה, נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו, למה הדבר דומה, לשר ששלח לקדש אשה עם הסרסור, הלך וקלקלה עם אחר, הסרסור שהיה נקי מה עשה, נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה, אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושרבן וכו' עיי"ש, ולפי"ז יפה עשה משה במה ששיבר הלוחות, ואמאי הגיע לו עונש דעי"ז אינו נכנס לארץ ישראל.

אמנם כבר כתבו המפ' דלא היה שום צורך בשבירת הלוחות, כמבואר במד"ר במדבר פרשת חקת (פרשה י"ט-ל"ג), דמשה טען לפני הקב"ה הלא אמרת לא יהיה לך בלשון יחיד, לי צוית ולא להם, וכ"כ רשיז"ל עה"ת פרשת יתרו (פ' כ-ב) וז"ל, ולמה אמר בלשון יחיד אלקיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סיניגוריא במעשה העגל, וז"ש למה ה' יחרה אפך בעמך, לא להן צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים, אלא לי לבדי עכ"ל, ולפי"ז לא היה צורך בשבירת הלוחות.

אך הקשו המפ' דהלא קיי"ל דאסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ אלא בשביל לימוד תורה רבים ולא בשביל לימוד תורה דיחיד, וכיון דהקב"ה שכינתו בציון, וא"כ איך אפשר לומר שיצא ללמד תורה למשה לבדו, אך כתב בס' צנצנת מנחם (דף צ"ג), דלכן אסור לצאת מארץ ישראל לחו"ל, משום דשכינה במערב בא"י, ולכן אסור לצאת ממקום השכינה למקום אחר עיי"ש.

ואיתא במסכת ברכות (דף ל), היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש, היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים עיי"ש, וכתב בספר מאמר מרדכי (פרשת וירא), דהטעם שיכוין את לבו שם, משום דשם מביאין קרבנות, ולפי"ז מוכח דתפלות כנגד תמידין תקנום, אמנם בתוספתא איתא טעם אחד למה יכוין לקדשי קדשים, משום דשכינה במערב וקדשי קדשים במערב עיי"ש.

ובספר יענו בקול (ס' י"ח) כתב הגאון בעל שם משמעון, דאי ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום יש להתפלל בקול דומיא דהקרבנות תמידין שהיה בשירה וקול זמרה כדכתיב ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וגו', משא"כ אי ס"ל דתפלות האבות תקנום, אז י"ל דאין ראוי להתפלל בקול אלא בלחש דומיא דתפלות האבות שלא היה בהרמת קול כדמשמע מלשון שיחה ופגיעה ועמידה דידהו עיי"ש.

וכתב הנוב"י דזה תליא בפלוגתת הר"ן והרב ר' יהוסף במסכת ב"מ (דף ל.) הנ"ל, דרבא ס"ל כסברת הר"ן וממילא בשבירת עצם שפיר מקרי בעידנא, ושפיר מוכיח מזה דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, משא"כ רב אשי ס"ל כסברת הר' יהוסף וממילא זה ל"ה בעידנא, וי"ל דזהו הטעם בדפסח לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ובאמת גם במקדש אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולכן הוצרך לומר דיקדש עשה הוא עכ"ד.

ואיתא במסכת מכות (דף כ"ג:), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוינן כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איברייו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותליסרי) עיי"ש.

ובספר בית ישראל על תרי"ג מצות מצוה כ"א (דף ע"ד ע"ג מדפ"ס) הקשה, דלרב אשי דאמר דיקדש הוה עשה, א"כ יש יתר אחת על מנין תרי"ג, וכקושיית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת רבי עקיבא ורבי ישמעאל אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה עכ"ק.

אך י"ל, דאיתא במסכת מנחות (דף מ"ג:), תניא, היה ר' מאיר אומר, חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך (אל תקרי מה אלא מאה) עיי"ש, והתוס' (שם) ד"ה שואל כתבו, פי' רבינו תם דשואל הוה מלא ויש מאה אותיות בפסוק, וי"מ דמה עולה בא"ת ב"ש מאה, ובקונטרס פי' אל תקרי מה אלא מאה כלומר שחייב בק' ברכות, וי"מ כדי להשלים מאה באותיותיה וכי קרית מאה הרי כולן עיי"ש.

ובטור או"ח (סי' מ"ו) כתב וז"ל, ולפי סדר הגמרא היה ראוי לברך (ברכת השחה) על כל אחת ואחת בשעתה, ולפי שאין הידים נקיות תקנו לסדרן בבית הכנסת, וגם מפני שרבים מעמי הארצות שאין יודעים אותן תקנו שיסדרום בביהכ"נ ויענו אמן אחריהם ויצאו ידי חובתן, אבל ודאי חובה הוא על כל יחיד ויחיד לברך אותן, דתניא היה ר' מאיר אומר מאה ברכות חייב אדם לברך בכל יום וסמכוה על דרש הפסוקים.

והשיב רב נטרוניא ריש מתיבתא דמתא מחסיא, דוד המלך ע"ה תקן מאה ברכות דכתיב (שמואל ב' כ"ג) הוקם על ע"ל בגימטריא ק' הוי, כי בכל יום היו מתים ק' נפשות מישראל ולא היו יודעין על מה היו מתים עד שחקר והבין ברוח הקודש ותקן להם לישראל ק' ברכות, וע"כ תקנו חכמים ז"ל אלו הברכות על סדר העולם והנהגתו להשלים ק' ברכות בכל יום, וצריך כל אדם ליהרהר בהם וכו' עכ"ל.

וכתב הנימוקי יוסף (דף ט"ז. מדפי הר"ן), ועל הא דאמרינן דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, איכא דמקשי למה לי מהאי טעמא, תיפ"ל דאפילו ליכא גבי טומאה אלא לאו גרידתא לא דחי ליה עשה דאבידה, דהא קיי"ל (בשבת דף קל"ב:) דלא דחי ליה אלא כגון מילה בצרעת וסדין בציצית, דבעידנא דקא עקר ללאו קא מקיים ליה לעשה, והכא אפילו האבידה עומדת על פתח בית הקברות כי מיטמא עבר ליה ללאו ולא מקיים לעשה עד דמהדר ליה למריה.

והביא מהר"ן לתרץ דה"נ בשעה שעובר על הלאו מקיים העשה כמילה בצרעת, דהא מתעסק הוא במצות השבת אבידה בשעת עקירת הלאו, ואעפ"י שלא גמרה מה בכך, גם מצות מילה לא נגמרה עד דפרע וכו', אבל הר"ר יהוסף ס"ל דאף דהוא מתעסק במצוה עדיין לא חשיב בעידנא כיון דאינו אלא מכשירי מצוה דעיקר המצוה הוא ההשבה לבעלים, והא דקאמר בגמ' משום דטומאה עשה ול"ת הוא, לרווחא דמילתא עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דלשיטת הר"ן דהכשר מצוה הו"ל כעוסק במצוה ומקרי בעידנא ואלים כוחה לדחות ל"ת, משום דגם התחלת עשיית המצוה נחשבת כמצוה עצמה, ולפי"ז י"ל כהרמב"ן הנ"ל דכיבוש ארץ סיחון ועוג הוה הכשר לכיבוש ארץ ישראל ושפיר י"ל דנחשב ככיבוש ארץ ישראל.

ואיתא במסכת זבחים (דף צ"ג:), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, (כגון המחא שומן חטאת וסך ממנו צלי של שלמים ונבלע בו), יקדש להיות כמוה הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, [נפירש"י (פסחים מ"ה).] בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד]. ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) ונתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (ולא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי נתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי הל"ת (דועצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עכסה"ג.

ובשו"ת נודע ביהודה תנינא חלק אבהע"ז (סי' קמ"א) כתב דבזה פליגי רב אשי ורבא, דהתוס' שם הקשו מאי מקשי בפסח לימא עשה דוחה ל"ת, הא ל"ה בעידנא, דשבירת עצם עובר מיד ועשה לא מקיים עד שיאכל הקרבן פסח, וכתבו בפסקי התוס' לתרץ, דכיון דא"א לקיים העשה רק באופן כזה חשוב בעידנא עיי"ש.

ברכות בכל יום הוא רק אסמכתא בעלמא, לדידיה י"ל דיקדש הוה עשה.

ואיתא במסכת חולין (דף טז), ר' פנחס בן יאיר הוה קאזל לפדין שבויין, פגע ביה בגינאי נהרא (שם הנהר), אמר ליה, גינאי, חלוק לי מימך ואעבור בך, אמר ליה, אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני (כל הנחלים הולכים אל הים בגזירת המלך) וכו' עיי"ש, ולפי"ז כתב בספר שפר חיים (פסח דרוש פ"ג), דלכן לא רצה הים להיבקע כמו טענת הגנאי אני הולך לעשות רצון קוני עכ"ד.

אך י"ל, דאיתא במסכת כתובות (דף ה), דרש בר קפרא, גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך, השיב בבלי אחד ור' חייא שמו ויבשת ידיו יצרו, ומשני ידו כתיב עיי"ש, וכיון דס"ל גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, שפיר יכול משה ור' פינחס בן יאיר לצוות על הנהר ליבקע.

ואיתא בספרי דרוש דהא אם מלאכים גדולים מצדיקים תליא בהא, דאי דרשינן המסורת דידו כתיב מוכח דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, משא"כ אם דרשינן הקרי, דידינו קרינן, לא דרשינן הכי ומעשה שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים, והא דמעשה ידיהם של צדיקים גדול ממעשה שמים וארץ, משום דצדיקים עדיפי ממלאכים, משא"כ אי אמרינן דמעשה שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים ס"ל דמלאכים עדיפי מצדיקים.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל יש אם למקרא, אז קרינן ידיו ואמרינן דמעשה שמים גדולים ממעשה צדיקים, ולפי"ז מלאכים גדולים מצדיקים, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז אמרינן ידו כתיב, ואמרינן דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ.

ובזה יבואר דברי המדרש, דמשה אמר להקב"ה אתה החילות להראות את עבדך ואת ירך החזקה, דהיינו קריעת ים סוף, דנכנע הים לצדיקים, משום דגדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז דרשינן אל תקרי מה אלא מאה, ומאה ברכות הוא מה"ת, ולפי"ז יקדש לא הוה עשה, וע"כ דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והראיה משבירת עצם, וע"כ דמיחשב בעידנא כיון דהוה ההכשר לקיים העשה, דאי אפשר לאכול המוח בלי השבירה.

ומעתה כיבוש ארץ סיחון ועוג דהוה הכשר לכיבוש ארץ ישראל נחשב שפיר ככיבוש ארץ ישראל כמש"כ הרמב"ן, ולכן ס"ל למשה שהותר הנדר כיון שכבר נכנס לארץ סיחון ועוג דנחשב כארץ ישראל ודו"ק.

ובשו"ת יוסף אומץ להחיד"א (סי' נ) הביא מש"כ הרשב"ץ בתשובותיו (חי"ב סי' קס"א) שכתב וז"ל, לא ראיתי בשום מקום בגמרא אם בפני הבית היו מברכין מאה ברכות, אבל אני אומר מסברא שהיו מברכין אותן, שהרי אמרו רז"ל שדוה המלך ע"ה תקנם וסמכו זה למ"ש נאם הגבר הוקם על וכו' עיי"ש.

ומצאתי בספר המנהיג שכתב בתחלת ספרו (דף ח) וז"ל, דבר זה מסורת בידינו מאבותינו למשה מסיני שיש עלינו מאה ברכות בכל יום מן התורה מן הנביאים מן הכתובים וכו', ודרשו חכמים שכשהודיעוהו לדוד שהיו מתים בירושלים מאה בכל יום עמד ותקן מאה ברכות, ונראים הדברים שאחר שיסדם משה רבינו ע"ה שכחום וחזר ויסדם כלפי מה שראה שהיו מתים מאה בכל יום וכו', ושוב שכחום וחזרו חכמי התלמוד ויסדום עכ"ל.

ויש להרגיש ששום אחד מהמחברים כגון כלבו וארחות חיים והטור והר"ד אבודרהם שדיברו בענין ק' ברכות, והביאו מ"ש רז"ל שדוד המלך ע"ה תקנם, וכן הרשב"ץ בתשובה הנזכר, לא הביאו דברי המנהיג הללו שכתב דמסורת היא למשה מסיני.

והן היום בא לידי ספר פני אהרן וראיתי באו"ח (סי' ו) שהביא מה שכתב המגלה עמוקות (אופן ע"ה), התחיל משה לתקן לישראל מאה ברכות כשנתן מאה אדנים למשכן וכו' ואעפ"י שאמרו רז"ל דוד ראה ברוח הקודש שמתו מאה נפשות עמד ותקן מאה ברכות וכו', וצריך לדעת אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וכבר אמר משה ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך אל תקרי מה אלא מאה כדאיתא במנחות, הרי שמשה תקן מאה ברכות וכו', וכתב שכן נראה דעת הגאונים שמנו מאה ברכות לאחד מרמ"ח מצות עשה, משמע דמשה רבינו תקנם דאם דוד המלך ע"ה תקנם היאך הוא מרמ"ח מ"ע עכ"ד, ונעלם ממנו דברי המנהיג שהבאתי דכתב כן דמשה רבינו ע"ה תקנם עכ"ד.

ועכ"פ מבואר מדברי המנהיג והמגלה עמוקות דחייב מאה ברכות בכל יום הוי מ"ע מה"ת, וכן בעל הלכות גדולות (בהקדמה מצות ק"ע מצוה כ"ה) מנה במנין העשין דמ"ע לברך בכל יום מאה ברכות, ואחריו נמשכו שאר מוני המצוות עד זמן הרמב"ם, אבל הרמב"ם והרמב"ן (שורש ראשון) נקטו דהוי מדרבנן, עיי"ש מש"כ באריכות. ועיין בספר שד"י חמד (כללים מערכת ה' כלל ל"ד) שהביא מהרב דובב שפתי ישנים, דלפירושו רש"י דקרי ביה מאה משמע דהוי דרש גמור מה"ת, ולפירושים אחרים שהתוס' הביאו נראה דהוי אסמכתא בעלמא ומדרבנן עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דאי ס"ל דמאה ברכות בכל יום הוא מצות עשה מן התורה, לדידיה י"ל דיקדש לא הוה עשה, והטעם דאינו דוחה משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, משא"כ אי ס"ל דמאה

משאי אפשר, והכא במילוף ממנורה בכללי ופרטי או בריבוי ומיעוטי קמפלגי, רבי דריש כללי ופרטי ר' יוסי בר יהודה דריש ריבוי ומיעוטי וכו' עיי"ש.

וכתב בספר חיי נפש (ח"א דף רכ"א-), דהיוצא לנו מדברי הגמ' דמאן דס"ל דנין אפשר משאי אפשר דרש כללי ופרטי, ומאן דס"ל אין דנין אפשר משאי אפשר דרש ריבוי ומיעוט, והיינו דרבי פוסל בשל עץ אי משום דאין דנין אפשר משאי אפשר ולכך לא ילפינן מאבוב, אי משום דדריש כללי ופרטי לפסול בכל דבר, וממילא אליבא דרבי אי אמרינן דדנין אפשר משאי אפשר ויוקשה מ"ט אסור בשל עץ, ועכצ"ל דדרשינן כללי ופרטי, וכן הוא לשיטת ר' יוסי בר יהודה דמכשיר אי מטעם דילפינן מאבוב ודנין אפשר משאי אפשר, אי משום דדרשינן ריבוי ומיעוט להכשיר בכל מילי, וממילא דאי ס"ל אין דנין אפשר משאי אפשר יוקשה מאי טעמא מכשיר בשל עץ, וע"כ משום דדרשינן ריבוי ומיעוט, וכן לאידך גיסא דאי ס"ל דדרשינן כללי ופרטי יוקשה א"כ למה מכשיר בשל עץ, וע"כ דילפינן מאבוב דמשה דדנין אפשר משאי אפשר עכ"ד, ועיין בספר מלא הרועים (ח"ב) ערך דנין אפשר (את-א-ב) עיי"ש.

ובספר כסף נבחר (פרשת יתרו) הביא מה דאיתא בשמות רבה (פרשה כ"א-ה) דבשעת קריעת ים סוף לא רצה הים לקרוע, אמר לו הקב"ה, מה אדם הראשון שהיה יחידי בעולמי עשיתי לו ים יבשה, דכתיב יקרו המים אל מקום אחד, לפני ששים ריבוא על אחת כמה וכמה עיי"ש.

וכתב, דלכאורה איכא למיפרך הרי אין דנין אפשר משאי אפשר, דאצל אדה"ר היה העולם כולו מים ולא היה אפשר באופן אחר, אבל ישראל אפשר להולכים בדרך אחרת, אלא על כרחך מוכח מכאן דדנין אפשר משאי אפשר עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, דמשה רבינו חילה את פני ה' לרצותו בתפילה, אך חשש שמא יעמוד לנגדו אותו עון שסירב לילך בשליחותו של מקום באומרו שלח נא ביד תשלח, לכן הקדים ליתן אמתלא למעשיו שכדין מיאן ללכת, כיון דביקש שהקב"ה בעצמו יגאלם כהבטחתו יתברך אנכי אעלך גם עלה, והיינו משום דאותה שעה כבר נשלם זמן הגזירה, דקושי השעבוד השלים הזמן.

ולכן פתח לאמור אתה החילות להראות את עבדך את גדלך זו קריעת ים סוף, שעל כן הוכרח ליקרע לבני ישראל מכת ק"ו מאדם הראשון, וחזינן מינה דדנין אפשר משאי אפשר, ומעתה ס"ל דדרשינן כללי ופרטי, ומינה לחלק לא צריך קרא, ולפי"ז י"ל דעבודות או עינוי קאמר, ולפי"ז י"ל דע"י שהמצריים שעבדו בישראל יותר מדאי נשלם בזה הזמן, וממילא שפיר עבדית במה שאמרתי שלח נא ביד תשלח, ואין עלי ליענש בשביל כך, ולכן אעברה נא ואראה את הארץ הטובה ודו"ק.

ב) עוי"ל, דהטעם דבני ישראל יצאו מארץ מצרים קודם הזמן של ד' מאות שנה, איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ז-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב-י"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך י"ל, עפימש"כ בספר שארית יעקב (פרשת תבא), דזה אי קושי השעבוד משלים הזמן תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא צריך קרא, דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, א"כ אי ס"ל לחלק לא צריך קרא, י"ל דעבודות או עינוי קאמר, ולפי"ז י"ל דע"י שהמצריים שעבדו בישראל יותר מדאי נשלם בזה הזמן, אבל אי ס"ל לחלק צריך קרא, א"כ הגזירה היתה עבדות ועינוי, ולא שייך לומר דבשביל קושי השעבוד יצאו ממצרים קודם הזמן עיי"ש.

ואיתא במסכת שבועות (דף כ"ג), תנו רבנן, יכול נשבע לבטל את המצוה ולא ביטל יהא חייב, תלמוד לומר להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות, אוציא נשבע לבטל את המצוה ולא ביטל שהוא פטור וכו', ופריך הגמ', והאי או מיבעי ליה לחלק, ומשני לחלק לא צריך קרא, הניחא לרבי יונתן אלא לר' יאשיה מאי איכא למימר, דתניא, איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו, אין לי אלא אביו ואמו, אביו ולא אמו אמו ולא אביו מנין, תלמוד לומר אביו ואמו קלל אביו קלל אמו קלל דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד בפני עצמו עד שיפירוט לך הכתוב יחידו, אפילו תימא רבי יאשיה וסבר לה כרבי עקיבא דדריש ריבוי ומיעוטי, אי אמרת בשלמא בדבר הרשות הכתוב מדבר ממעט דבר מצוה, אלא אי אמרת בדבר מצוה כתיב ממאי קא ממעט וכו' עיי"ש.

מבואר מזה דמאן דדריש התורה בריבוי ומיעוטי נקטינן דלחלק צריך קרא, ומאן דדריש בכללי ופרטי נקטינן דלחלק לא צריך קרא, וכ"כ בספר מלא הרועים (ח"ב) ערך אי דרשינן כללי ופרטי (אות י) עיי"ש.

ואיתא במסכת סוכה (דף ג:), כלי שרת שעשאן של עץ, רבי פוסל, ור' יוסי בר יהודה מכשיר, מאי לאו בהא קמפלגי, מאן דמכשיר סבר עיקר שירה בכלי (והוה להו כלי השיר כלי שרת) וילפינן מאבובא דמשה (שהיה אבוב במקדש מימות משה והיה מעץ, הלכך שאר כלי שרת מינה ילפינן לאכשורי בשל עץ), ומאן דפסיל סבר עיקר שירה בפה (וכלי לבסומי קלא בעלמא הוא הלכך כלי השיר אינן כלי שרת) ולא ילפינן מאבובא דמשה, לא דכו"ע עיקר שירה בכלי, והכא בדנין אפשר משאי אפשר קמפלגי, מאן דמכשיר סבר דנין אפשר משאי אפשר (דילפינן מאבוב דמשה דכל כלי שרת כשר בשל עץ, אף דאבוב דמשה א"א היה לעשותו מזהב שהיה קלוו נפגם), ומאן דפסיל סבר אין דנין אפשר משאי אפשר, ואי בעית אימא דכו"ע עיקר שירה בפה ואין דנין אפשר

ואכלת או ושבעת, ובחדא מינייהו יש חיוב דאורייתא לברכת המזון עכ"ד.

ובספר לקח טוב (כלל ט"ו) האריך בנידון אם ריבוי הכמות עדיף או מעלת האיכות עדיף, והיינו דדבר שבאיכותו חשוב יותר אף שבכמות וחומר הוא מועט, או דילמא דריבוי הכמות עומד במעלה גדולה מהאיכות, ושורש הדבר הוא במה דפליגי אמוראי במסכת יבמות (דף י"ד.) אם עשו ב"ש כדבריהם או לא עשו כדבריהם, דהרי ב"ה הוי רובא אלא דב"ש מחדדי טפי, ונמצא דבכמות היו ב"ה יותר, ובאיכות היו ב"ש יותר, ומ"ד לא עשו ב"ש כדבריהם ס"ל דאזלינן בתר הכמות והלכה כב"ה שהם מרובים, ומ"ד עשו ב"ש כדבריהם ס"ל דאזלינן בתר האיכות, ומשונה סברי ב"ש דאין להם לילך בתר הרוב מאחר דהם מחדדי טפי, ואסף בזה מהרבה מקומות מש"ס ומראשונים.

ובאות י"ז כתב, דפלוגתא הראשונים אם עשה דוחה שני לאוין, תליא בזה אי ריבוי הכמות מכריע את האיכות, לפימשי"כ הרמב"ן (בפרשת יתרו) דלכן עשה דוחה ל"ת משום דעשה עדיף מל"ת עיי"ש, ומעתה אי אזלינן בתר האיכות א"כ שפיר י"ל דעשה דוחה שני לאוין, משא"כ אם הכמות מכריע את האיכות אז י"ל דרק חד לאו נדחה ולא שני לאוין עיי"ש.

והר"ן במסכת נדרים (דף ג"ב.) ד"ה וקשיא להו, כתב לבאר פלוגתא רבנן ור' יהודה אי מיין במינו בטל, דר' יהודה ס"ל דאינו בטל מדכתיב ולקח מדם הפר ומדם השעיר, הדבר ידוע שדמו של פר מרובה מדמו של שעיר, ואפילו הכי קרי ליה אכתי דם שעיר דלא בטל, טעמא דמילתא, דביטול ברוב לא שייך אלא בשני דברים המתנגדים זה לזה שאז הרוב גובר על המיעוט ומבטלו, משא"כ בשני דברים השוים ואינן מתנגדים זה לזה אין אחד מבטל את חבירו דאדרבה השנים מחזקין זה את זה ולא שייך בהו ביטול, ולכן ס"ל לרבי יהודה דמיין במינו לא בטיל, דהוא אזיל בתר דמיון העצם של הדבר וכיון ששניהם ממין אחד אינם מתנגדים זל"ז ולא שייך בהו ביטול, אבל רבנן ס"ל דאזלינן בתר דמיון ההיתר והאיסור, ולכן ס"ל דגם מב"מ בטיל, כיון דהאיסור וההיתר מתנגדים זל"ז הרוב מבטל את המיעוט עיי"ש.

ובספר מלא הרועים ערך דבר שיש לו מתירין (מ"א ט') כתב, דפליגי אי אזלינן בתר האיכות או בתר הכמות, דרבנן ס"ל דמיין במינו אף ששוים בעצם, מ"מ כיון שחלוקים במהותן הרוחני אזלינן בתר האיכות שזה איסור וזה היתר וחשיבי כמיין באינו מינו ובטל ברוב, משא"כ ר' יהודה ס"ל דאזלינן בתר החומר והכמות, ומאחר ובעצמותן הם שוים אין בכח בשינוי האיכות לסתור שיווי העצם, והרי הם כמיין אחד ואין בטלים עיי"ש.

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן
ההר הטוב הזה והלבנון: ואיתא במדרש, אמר משה,
רבש"ע, אתה אמרת לאברהם אל תשלח ידך אל הנער,
והחלפת אותו באיל, אעברה נא ואראה את הארץ
הטובה, ע"כ. [הובא בדמשק אליעזר ובדברי יואל מועדים (ר"ה
עמוד ג"ה-פ"ב-קנ"א)] וצ"ב.

והנבס"ד, דבכפלת הרימון (כלל שני) כתב שהיה מן הראוי שהיא יצחק נשחט ונשפך דמו מפני שאיהו מגלגולא דאדה"ר שנצטווה על אכילת עץ הדעת כדכתיב בפרשת בראשית (ב"י"י) כי ביום אכלך ממנו מות תמות, וארז"ל בראשית רבה (ט"ז-ה) מות תמות כפל, מיתה לו ומיתה לדורות, והנה כשאכל מעץ הדעת גרם מיתה לכל האדם, ושפך דמו של עולם, ושופך דם האדם באדם דמו ישפך, לפיכך הוצרך יצחק איהו אדה"ר למסור נפשו לטבח עיי"ש.

ולהלן (אופן י"ח) כתב, דהטעם שלא נשחט יצחק, כיון דכ"ז נכון דווקא אם אדה"ר היה מויד דדינו במיתה, אבל אם אדה"ר היה שוגג הרי דין הורג נפש בשגגה לגלות, וא"כ כבר נתכפר לו בגלות דכתיב ויגרש את האדם ולא היה צריך לישחט עכ"ד.

ובספר תורה והלכה פרשת בראשית (דף ג"ז: מדפ"ס) כתב, דזה אי חטא אדה"ר באכילת עץ הדעת תליא בזה, דאיתא במסכת ברכות (דף מ"ה.), עד כמה מזמנין (כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם ביומן ונפקא מינה להוציאם ידי חובתן אם יתנו לו הכוס לכוין), עד כזית, ר' יהודה אומר עד כביצה, ולהלן (דף מ"ט:) איתא דפליגי בזה, דר' מאיר סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה בכזית, ור' יהודה סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה כדי שביעה, ואיזו זו כביצה עיי"ש.

ולפי"ז לשיטת ר"י כשאמר הקב"ה לאדה"ר מכל עץ הגן אכל תאכל כפל לשון, שפט אדם הראשון דהיינו שיאכל כדי שביעה מכל שאר האילנות, וע"ז קאי ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, היינו ג"כ אכילה כדי שביעה הוא דאסור, אבל פחות מכדי שביעה אינו אסור, ואדה"ר לא אכל כדי שביעה, ונמצא שלא חטא באכילת עץ הדעת, ובזה כתב לפרש מה דאיתא במדרש (פרשה י"ט-ב) היא נתנה לי ואוכל, אכלתי לא נאמר אלא ואוכל, אכלתי ואוכל עוד, ולהנ"ל א"ש דה"ק לא אכלתי כדי שביעה הימנו, אלא אכלתי ולא שבעתי והזקקתי לאכול עוד משאר מאכלים כדי שתשבע נפשי ונמצא שאין שום חטא בדבר עיי"ש.

וכתב בספר יציב פתגם (פ' בחוקותי), דזה דבעינן אכילה שיש בה שביעה תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא, דאי ס"ל לחלק צריך קרא דרשינן ואכלת ושבעת ובעינן אכילה שיש בה כדי שביעה, משא"כ אי ס"ל לחלק לא צריך קרא אז מפרשינן או

ולפ"ז י"ל דזה נחא בכל עבירות שבתורה דאין בה אלא מעשה העבירה בלבד כי המחשבה לא נחשב לחטא, משא"כ בע"ז דהמחשבה נמי נחשב לחטא כאלו עשה מעשה, דכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכתב המהרש"ל בביאורו על הסמ"ג (ל"ת א) דמהאי קרא ילפינן איסור ע"ז במחשבה, כמש"כ הסמ"ג שלא להעלות במחשבה ח"ו שיש שום אלהים זולת ה', דכן משמע לך אפילו כשגלוי לך לבד דהיינו במחשבת לבך עיי"ש, נמצא דבכח דע"ז יש בה ב' לאוין, מה שחשב לעבוד ע"ז, ועצם המעשה שעבד לע"ז, וכיון דאמרינן דאין עשה דוחה שני לאוין לכן אמרינן דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה עיי"ש.

אך זה אי עשה דוחה ב' לאוין או אינו דוחה האריכו בזה, דהתוס' במסכת יבמות (דף ג:) ד"ה ל"ת שיב"כ כתבו, בהא דאמרינן במסכת יבמות (דף ז:) סד"א תיתי אחות אשה במה מצינו מאשת אח, דאין הכוונה דנילף מהכא דעדל"ת שיב"כ, דא"כ מה פריך מי דמי התם חד איסורא הכא תרי איסורא, הרי עדל"ת אפילו בתרי איסורא ולא מפלגינן בין חד לאו לשני לאוין, אלא דהס"ד דגבי יבום נילוף מאשת אח דנימא הואיל ואשתרי אשתרי עיי"ש.

הרי דהתוס' ס"ל דאי אמרינן עדל"ת אין לחלק בין לאו אחד לשני לאוין, אמנם רש"י להלן וכן הרמב"ן והרשב"א כתבו לפרש דברי הגמ', דסד"א דנילף מאשת אח דעדל"ת שיב"כ, ואמרינן דלא דמי דהו"ל תרי איסורי, הרי מזה דעדל"ת לא אמרינן רק בחד לאו.

והפמ"ג בספר שושנת העמקים (כלל ב) הביא דברי הפנ"י במסכת ביצה (דף ה) דנקט בפשיטות דעשה דוחה ב' לאוין, מהא דאמרינן במסכת נזיר (דף מ"ח:) מה לי חד לאו מה לי תרי לאוין עיי"ש, וכתב ע"ז הפמ"ג דאי מהתם ילפת נמצא דפליגי בכך ר"י ור"ע, (דהתם ילפינן מקרא נזיר וכן כה"ג מטמאין למת מצוה, ור"ע מצריך לימוד מיוחד לכ"ג שהוא נזיר שמתמא למת מצוה, ור"י אמר דכיון דילפינן לנזיר ולכ"ג ממילא דגם כ"ג שהוא נזיר מטמא דמה לי חד לאו ומה לי תרי לאוין, הרי דר"ע שפיר מחלק בין לאו אחד לתרי לאוין), וא"כ הדרינן לכללא דהלכה כר"ע מחבירו עיי"ש.

ומעתה יבואר שפיר דברי המדרש, דמשה אמר להקב"ה אתה אמרת אל תשלח ידך אל הנער והחלפת אותו באיל, דהיינו שנמתק דינו של אדה"ר להיותו נידון כשווג, ושוב לא הוצרך יצחק גלגולא דיליה לשפוך דמו, והיינו דהיה מקום לאדה"ר לטעות שלא נאסר בעץ הדעת אלא אם יאכל כדי שביעה, דס"ל לחלק צריך קרא, ומינה דמערבין לקרנות, ושפיר יש ללמוד מדם הפר דמין במינו אינו בטל, וטעמא דמילתא משום דאזלינן בתר ולא בתר האיכות, ולפ"ז אמרינן דרק חד לאו נדחה ולא שני לאוין, ולא מהני תשובה על חטא דע"ז, ושפיר עשיתי בשבירת הלוחות, ולכן ביקש אעברה נא וגו' ודו"ק.

ואיתא במסכת מנחות (דף כ"ב), תנן התם, דם (דקדשים) שנתערב במים אם יש מראית דם כשר (לזריקה), נתערב ביין (שהוא אדום) רואין אותו כאילו הוא מים (ואם היה מים והיה מראית הדם ניכר בנייהם כשר), נתערב בדם בהמה או בדם חיה (של חוליין) רואין אותו (את של חוליין) כאלו הוא מים, ר' יהודה אומר אין דם מבטל דם (וכשר), א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, ולקח מדם הפר ומדם השעיר הדבר ידוע שדמו של פר מרובה מדמו של שעיר (אפילו הכי קרי ליה אכתי דם שעיר ואף על פי שנתערב בו דם הפר כדאיתא במסכת יומא (דף ג"ג): עירה דם הפר לתוך דם השעיר), רבנן סברי מכאן לעולין שאין מבטלין זה את זה (והני דמים דמתני' דבחים לאו עולין נינהו ומבטלי אהרדי), ורבי יהודה סבר מכאן למין במינו שאינו בטל עיי"ש.

והיינו משום דס"ל שהיו מעורבין זה בזה כמ"ד במסכת יומא (דף ג:) דמערבין לקרנות, דהרי למ"ד אין מערבין לקרנות ליכא להוכיח דמין במינו אינו בטל שהרי דם השעיר לא נתערב כלל בדם הפר, ופולוגתייהו במסכת יומא (דף ג"ג): דר' יאשיה ס"ל שהיו מעורבין, ור' יונתן ס"ל דאין מערבין לקרנות עיי"ש.

וכתב בספר מלא הרועים ערך כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד (אות ה), דהך פלוגתא אי מערבין לקרנות תליא אי לחלק צריך קרא או לא, דר' יאשיה לשיטתו דס"ל לחלק צריך קרא, וכיון דכתיב ולקח מדם הפר ומדם השעיר וליכא קרא לחלק, א"כ שניהם כאחד במשמע ומערבין לקרנות, ור' יונתן לשיטתו דכל היכא דלא כתיב יחדיו כל אחד בפנ"ע במשמע, והכא נמי גבי נתינת הדם דלא כתיב יחדיו כל אחד בפנ"ע משמע ואין מערבין לקרנות עיי"ש.

ואיתא במפרשים הטעם שמשה לא נכנס לארץ ישראל, משום ששיבר הלוחות, עיין בלקט יוסף ערך משה (אות ל"ד) ובעיר דוד (דף ע"ד). אמנם הקשו ע"ז דהא מבואר במסכת שבת (דף פ"ו) הטעם דמשה שיבר הלוחות, שדרש ק"ו, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה עיי"ש, ולפ"ז שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות, ואמאי נענש ע"ז שלא יכנס לא"י. אך כתבו התוס' (ד"ה ומה פסח) דאין זה ק"ו גמור דאם מומר אסור בפסח שהוא קרבן, מ"מ לא היה לו למנוע מלידת להם התורה ולהחזירם בתשובה עיי"ש, ולפ"ז חטא במה ששיבר הלוחות ולכן נענש שלא יכנס משום זה לא"י.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דמשרע"ה חטא במה ששיבר הלוחות, ולכן נענש שלא יכנס לא"י, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, א"כ שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות.

ובספר חמודי צבי (פרשת מטות) כתב הטעם דתשובה לא מהני על חטא דע"ז, דהטעם דתשובה מהני הוא משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת כדאיתא במסכת יומא (דף פ"ח): גדולה תשובה שדוחה

**אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן
ההר הטוב הזה והלבנון: ואיתא במדרש, ראה משה את
ר' עקיבא דדרש כל אתנין שבתורה, לכך ביקש ליכנס
לארץ ישראל** (הובא בספר משען המים פרשת קדושים) והוא פלאי.

והנבס"ד, דאיתא במפרשים הטעם שמשה לא נכנס לארץ ישראל, משום ששיבר הלוחות, עיין בספר לקט יוסף ערך משה (אות ל"ד), ובספר עיר דוד (דף ע"ד.). אמנם הקשו ע"ז דהא מבואר במסכת שבת (דף פ"ו.) הטעם דמשה שיבר הלוחות, שדרש ק"ו, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה עי"ש, ולפי"ז שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות, ואמאי נענש ע"ז שלא יכנס לא"י, אך כתבו התוס' (ד"ה ומה פסח) דאין זה ק"ו גמור דאם מומר אסור בפסח שהוא קרבן, מ"מ לא היה לו למנוע מליתן להם התורה ולהחזירם בתשובה עי"ש, ולפי"ז חטא במה ששיבר הלוחות ולכן נענש שלא יכנס משום זה לא"י.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דמשרע"ה חטא במה ששיבר הלוחות, ולכן נענש שלא יכנס לא"י, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, א"כ שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות.

ובספר פרדס יוסף (פ' שמיני) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצא זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ו.) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה.

ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (פרק ק"א-ח) סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיין במסכת יבמות (דף ד.), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בע"ז לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עי"ש.

והא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ג.), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, (כגון המחא שומן חטאת וסך ממנו צלי של שלמים ונבלע בו), יקדש להיות כמוהו הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, [ופירש"י (פסחים מ"ה.) בשור חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש

להיות כמוהו, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבלועת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפניו מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי נייתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי הל"ת (דעצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עכסה"ג.

ונודע קושית העולם, דבמסכת פסחים (דף מ"ד.) ס"ל לר' עקיבא דילפינן טעם כעיקר מגיעולי נכרים, וקרא דמשרת אתי להיתר מצטרף לאיסור, וחכמים ס"ל דטעם כעיקר ילפינן ממשרת, א"ל רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי, מדרבנן נשמע לר"ע, מי לא אמרי רבנן משרת ליתן טעם כעיקר מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה, לר"ע נמי משרת להיתר מצטרף לאיסור מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה כולה (לריו"ח פריך דאמר לעיל כל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור חוץ מאיסורי נזיר ואוקימנא כר"ע, מכדי לר"ע שמעינן ליה דאמר באיסורי נזיר היתר מצטרף לאיסור ובשאר איסורי לא איירי מידי, ור"י אמאי לא אמר דכי היכי דאית ליה באיסורי נזיר אית ליה נמי בשאר איסורי הא ממאי דשמעינן ליה לרבנן בטעם כעיקר מצנין למשמע מינה נמי דעתיה דר"ע בהיתר מצטרף לאיסור), א"ל משום דהוה נזיר וחטאת שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין.

נזיר, דתניא, ר"ע אומר נזיר ששרה פתו ביין ואכל כזית מפת ומיין חיב, (דטעמא דר"ע משום צירוף הוא, ואי נמי לא נשרית כל הפת ביין מצטרף נמי היתר לאיסור לחיובא) וחטאת הא דלעיל דאם כשירה היא תאכל כחמור שבה (תאכל הבלועת כחמור שבה, שהרי יש בה ב' מינין אחד חמור ואחד קל, וכולה הולכת אחר החמור אלמא היתר מצטרף לאיסור), ואמרינן בגמרא דלהכא הוי שני כתובים דבשלמא אי כתב רחמנא בחטאת לא גמר נזיר מינה דחולין מקדשים לא גמרינן, אלא ליכתב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמור מיניה, ולכן הוי שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין עי"ש.

והקשו המפ' דקשה טובא מסוגיא דזבחים הנ"ל, דשם רב אשי עצמו מתרץ דהיינו טעמא דחטאת מקדש הנוגע בה ולא אמרינן דעשה דאכילת קדשים ידחה ל"ת דאיסור אכילת פסולין, משום דיקדש עשה ואין עשה דוחה לתו"ע, וא"כ היכי קאמר הגמרא בפסחים דלא צריכי תרווייהו דלכתוב רחמנא נזיר ותיתי חטאת מיניה, הא איצטריך יקדש גבי חטאת כי היכא דלא נימא עשה דוחה ל"ת, וא"כ שוב לא הוי בכלל שני כתובים הבכ"א, והדקל"ד דנילוף מינה לכה"ת דהיתר מצטרף לאיסור עכ"ק, עיין שעה"מ הל' נדרים (פ"ג הל' ו') ובשו"ת בשמים ראש (סי' ר"ב) מייחס קושיא זו להרא"ש ז"ל, ובעין פנים לתורה, ובספר מאה שערים שהאריכו בזה.

לרבות ת"ח, ולכן לדידיה שפיר קאמר רב אשי דיקדש הוי עשה כי בכך נשלם התרי"ג מצוות, משא"כ במסכת פסחים דהגמ' קאי שם לר"ע, דהרי בא לתרץ שיטת ר"ע לדידיה הקשה דנילף לכל איסורין שבתורה דהיתר מצטרף לאיסור, ואליא דר"ע לשיטתו דדריש את ה"א תירא לרבות ת"ח, לדידיה מורא ת"ח הוי במניין המצוות, וממילא בהכרח דיקדש לא הוי עשה, ולכן שפיר מתרץ דמשו"ה אין ללמוד משם דהו"ל שני כתובים הבכ"א עכ"ד הבית ישראל.

מבואר מזה, דאי דרשינן את, ודרשינן את ה"א לרבות ת"ח, ומורא ת"ח הוי במנין המצוות, ולפי"ז יקדש לא הוי עשה, וע"כ דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי חטאת משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן את, ולפי"ז יקדש הוי עשה, וי"ל דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דהוי לתו"ע, ובל"ת שבמקדש אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולפי"ז י"ל דמהני תשובה על חטא דע"ז.

ובזה יבואר, ראה משה את ר' עקיבא שדרש כל אתין שבתורה, ודריש את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים, ומורא ת"ח הוי במנין המצוות, ולפי"ז יקדש לא הוי עשה, וע"כ דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי חטאת משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, ושפיר עשיתי בשבירת הלוחות, ולכן ביקש אעברה נא וגו' ודו"ק.

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן
ההר הטוב הזה והלבנון: ואיתא במדרש, כשאמר משה
להקב"ה אעברה נא וגו', השיב לו הקב"ה, כתיב
ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד
ערב תשבתו שבתכם והוא פלאי (מובא בספר זכרון מנחם).

והנבס"ד, דהטעם דנגזר על משרע"ה שלא יכנס לאר"י, כתב הילקוט ראובני מובא בספר כסף נבחר (בפרשתן) דהוא משום שאמר שלח נא ביד תשלח וסייר ללכת למצרים, ומקור הדבר איתא במד"ר פרשת שמיני (פרשה י"א-ט"ו) אמר רב שמואל בר נחמן, כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים, הה"ד גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב"ה, משה את אומר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך, אימתי פרע לו, ר' ברכיה אמר ר' לוי ור' חלבו, ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ישראל, ובשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה עיי"ש, ועיין במדרש תנחומא (בפרשתן סי' ר) דששה פגמים היו למרע"ה דבשבילם נמנע הימנו לבוא לאר"י וחד מינייהו על מה שאמר שלח נא ביד תשלח עיי"ש.

ובספר בית ישראל על המצוות (מצוה כ"א אות א') ד"ה ובאופן אחר כתב לתרץ, דלכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת מכות (דף כ"ג:) דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסירי) עיי"ש, ומעתה לרב אשי דס"ל דיקדש הוי עשה פש לו טפי מתרי"ג מצות, ואת"ל דיקדש הוא במנין המצוות, א"כ לרבא דס"ל דיקדש לא הוי עשה נמצא דחסר לדידיה ממנין המצוות, (וכפושית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם יעבורו אם הנך ג' הוה רשות או חובה, והקשו התוס' דא"כ לר"י בצרי להו תלת או דלר"ע טפי תלת עיי"ש).

אך י"ל, דאיתא במסכת פסחים (כ"ב:) שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני, היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע לאת ה"א תירא פירש וכו' עד שבא ר"ע ודרש את ה"א תירא לרבות תלמידי חכמים עיי"ש, והנה שיטת הבה"ג הוא דמורא ת"ח הוא מ"ע דאורייתא ומנה במנין העשין לירא מפני החכמים, אמנם הרמב"ם בספר המצוות (ריש שורש השני) כתב וז"ל, לפיכך הראוי בזה שכל מה שלא תמצאהו כתוב בתורה ותמצאהו בתלמוד שלמדוהו באחת משלש עשרה מדות אם בארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה או שזה דאורייתא הנה ראוי למנותו שהמקבלים אמרו שהוא דאורייתא, ואם לא יבארו זה ולא דברו בו הנה הוא דרבנן שאין שם כתוב יורה עליו, וזה ג"כ שרש כבר נשתבש בו זולתינו ולכן מנה יראת חכמים בכלל מ"ע, ואשר הביאו לזה, לפי מה שייראה לי מאמר ר"ע וכו', ואם היה הענין כמו שחשבו למה לא מנו כבוד בעל האם ואשת האב מצוה בפנ"ע מחוברת אל כבוד אב ואם, וכן כבוד אחיו הגדול כי אלו האישים למדנו שאנו חייבים לכבדם ברבוי וכו' עיי"ש.

והרמב"ן נקט כבה"ג ומתרץ את קושית הרמב"ם דשאני כבוד בעל האם וכו' דהוי סניף למצות כיבוד אב ואם, ולכן חייב רק בחיי אמו בכבוד בעלה ומשו"ה לא הוי מ"ע בפנ"ע, משא"כ יראת החכמים הוא מצוה בפנ"ע עיי"ש, ולפי"ז י"ל דרב אשי דאמר דיקדש הוי עשה והוא ממנין התרי"ג מצוות ס"ל כהרמב"ם דמורא ת"ח לא הוי מ"ע מה"ת, משא"כ רבא דס"ל דיקדש לא הוי עשה ס"ל כבה"ג דמורא ת"ח הוי מ"ע מה"ת ואפיק הא ועייל הא.

ומעתה מתורץ קושית המפ', דבמסכת זבחים דקאי לתרץ הברייתא שהוא בתורת כהנים וסתם ספרא ר' יהודה כדאיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ו), ור' יהודה הא ס"ל במסכת סוטה (דף י"ז) דלא דרשינן את, ולפי"ז לדידיה לא דרשינן את ה"א תירא

הוא חובה, והמשחרר עבדו עובר בעשה, א"כ היאך הותר לשחרר את הגר, ואין לומר דכדי לקיים מצות פו"ר ביטל העשה דלעולם בהם תעבודו, דהרי גם עתה ביטל עשה דלעולם בהם תעבודו ובכה"ג הול"ל שב ואל תעשה עדיף, ורק אי ס"ל דלעולם בהם תעבודו הוא רשות שפיר י"ל דשחרר את הגר כדי שלא לקחת שפחה.

ואיתא במסכת זבחים (דף צ"ג), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, (כגון המחא שומן חטאת וסך ממנו צלי של שלמים ובלע בו), יקדש, להיות כמוה, הא כיצד, אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, [ופירש"י (פסחים מ"ה).] בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לכולהו הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד].

ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתני עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתני עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הוה) ולידחי הל"ת (דועצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עכסה ג.

והאריכו המפ' לבאר מאי טעמא נאיד רב אשי משינויא דרבא, והרי בהכרח דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, מהא דאין עשה דפסח דוחה הל"ת דשבירת עצם, ובשו"ת נובי"ת חאבהע"ז (סי' קמ"א) כתב דרב אשי ס"ל דליכא להוכיח כלל מאיסור שבירת עצם, דהתם טעמא אחרניא איכא דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת, כיון דלא הוה בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, דהרי על הלאו עובר תיכף כששובר והעשה אינו מקיים עד שיאכל, וכקושיית התוס' (שם) סוף ד"ה ואחד עצם, אך בספר טורי אבן עמ"ס תגיגה (דף ב:) בתוס' ד"ה לישא שפחה מביא בשם פסקי התוס' דכתבו דכה"ג שפיר הו"ל בעידנא, דהא אי אפשר לאכול המוח בלי שישבור העצם.

וכבר נחלקו הראשונים בהאי סברא, דאיתא במסכת ב"מ (דף ל'), תנו רבנן, והתעלמת (ללמוד בא שומתו להתעלם), פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם (דכתיב לא תוכל להתעלם), הא כיצד, היה כהן והיא (האבידה) בבית הקברות, או שהיה זקן ואינו לפי כבודו (שישיבנה), או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו (שיביטל בהשבתה מרובה על דמי האבידה), לכך נאמר והתעלמת מהם, ופריך, למאי איצטרין קרא, אילימא לכהן והיא בבית הקברות, פשיטא, האי עשה (השב תשיבם), והאי לא תעשה (לנפש לא יטמא) ועשה (קדושים תהיו), ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה וכו' עיי"ש.

וכבר כתבו המפ' דמרע"ה טעם גדול היה לו בסירובו לילך למצרים, כי רצה שהקב"ה בעצמו יגאלם דבכך יהיה גאולת עולם, שהרי מעשי הקב"ה המה נצחיים ודבר אלוקינו יקום לעולם, וכדכתיב בישעיה (פרשה מ"ח-י"ז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים, ולכן אמר שלח נא ביד תשלח, ועיין בתרגום יונתן בן עוזיאל שכתב דהיינו ביד פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא, שהתחנן שיהא גאולת עולם ע"י אליהו כפי שעתיד להיות בקץ הגאולה.

ועיין במד"ר שמות (פרשה ג-ס"ד) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מי אנכי, א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית, ונתן לה שפחה כושית, א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבו העולמים כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עיי"ש.

וכונת המדרש דמשה טען דכיון דהקב"ה הבטיח דהוא יגאלם, ממילא דבכך הו"ל גאולת עולם, וזה הדמיון לשפחה מטרונית, משא"כ אם הגאולה יהיה על ידי שליח, הו"ל רק גאולה זמנית ובבחינת שפחה כושית, ולפי"ז בדין סירוב מרע"ה ללכת למצרים, ולא היה לו להיענש על כך.

ולכאורה הרי לא היה אפשר שהקב"ה יגאלם בעצמו כיון דעדיין לא נשלם הזמן, וההבטחה דאנכי אעלך גם עלה חל כאשר יתקיים בהם הגזרה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ולפי"ז לאו שפיר עשה משה בסירובו ללכת בשליחותו של מקום.

ובספר קרבן שבת (פרק א' ס"ד) כתב, דלכן יצאו בני ישראל אחר היותם במצרים רק רד"ו שנים, דאי אמרינן דישמעאל הוה בנו של אאע"ה א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה זרעך, א"כ חל חובת הגלות על כל זרע אברהם דהיינו יצחק וישמעאל, ובדין שיהא כל אחד מהם משלם מחצית החוב דר' מאות שנה, ונמצא דשפיר השלימו בני ישראל את חלקם בגזירת השעבוד, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן.

אך כ"ז הוא דווקא אי אאע"ה שיחרר את הגר וגם ישמעאל מתייחס אחר אאע"ה, משא"כ אי לא נשתחררה הגר והו"ל ישמעאל בן האמה דוולדה כמותה שאין מתייחס אחר האב, לא שייך לומר על ישמעאל כי גר יהיה זרעך עכ"ד.

ולכאורה י"ל דזה אי נשתחררה הגר או דלקחה בתורת שפחה, תליא אי נימא דלעולם בהם תעבודו הוי חובה או רשות כדאיתא במסכת סוטה (דף ג.), דהרי אברהם אבינו קיים כל התורה כולה עד שלא ניתנה, ואי נימא דלעולם בהם תעבודו

להחשב כקרבן לכפר עליו, הלא חלבו ודמו פיגול הם ולא ירצה למזבחה, לפיכך כדי שירצה צום עמו ויתקבל התענית של כל אחד ואחד מבני ישראל כעולה וכקרבן, הקדים הקב"ה תקנה וציוה להרבות באכילה ושתיה בתשיעי לחודש, ונמצא עי"ז כי כל הדם והחלב הבא מכח אכילה ושתיה של אותו יום נוצר מאכילת מצוה, ואחר כך ביום התענית נתמעט החלב והדם הזה ובכך הלא הוא כקרבן מהודר לריח ניחוח לרצות ולכפר לפניו יתב"ש, ולכן כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי דייקא, דרך מחמת אכילת התשיעי נחשב צום העשירי כתענית לרצון לה' עכ"ד.

וכתב שם החמודי צבי להעיר דעדיין צריך תבלין, דהרי סו"ס אכילת תשיעי מועיל להכשיר תענית העשירי שייחשב לתענית כראוי, א"כ מדוע הוי כאילו התענה תשיעי ועשירי שני ימים, והלא אינו מועיל רק לתענית העשירי ולא לתשיעי גופא.

וכתב לבאר עפ"י סברת הרנב"ר הנ"ל דכל שמתעסק בהכנת המצוה אע"ג דאכתי אינו מקיים המצוה עצמו הו"ל כאילו עוסק בגוף המצוה ונחשב בעידנא, ולפי"ז ה"נ לענין אכילת ערב יוה"כ דכיון דע"י אכילת תשיעי מכשיר את חלבו ודמו להיות ראוי לקרבן, והרי הוא עוסק במצות התענית א"כ הו"ל כאילו התחיל כבר להתענות בתשיעי, ונמצא דהו"ל כאלו נמשך תעניתו שני ימים דהיינו שהתחיל באכילת תשיעי וסיים במוצאי יוה"כ, ולכן במדה כנגד מדה מעלה עליו הכתוב באכילת ערב יוה"כ כאילו התענה תשיעי ועשירי כיון דעל ידי אכילתו נחשבו שני הימים בגדר קיום המצוה של תענית יוה"כ עכ"ד.

ומעתה מבואר מאמר הפליאה, דכשחילה משה להפציר אעברה נא, באומרו דאין לחשוב לו לחטא במה שמיאן לילך לפרעה, כיון שחפץ שהקב"ה יגאלם שהרי כבר נשלם הזמן, דחצי הגלות חל על ישמעאל, על כן כדי לדחות סברתו, השיב לו הקב"ה, כתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש, ודרשו חז"ל וכי בתשעה מתענין וכו', אלא דהאוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, והטעם כי על ידי אכילת מצוה בתשיעי יהא ראוי חלבו ודמו לקרבן לה', ובשביל כך נחשב כאלו התענה כבר בתשיעי, כי התחלת עסק המצוה נחשב כגוף המצוה, ומעתה אין לומר דלכן אין עשה דאכילת פסח דוחה הלאו דשבירת עצם משום דל"ה בעידנא, וצ"ל הטעם משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ומה"ט אמרינן דאין עשה דאכילת קדשים דוחה ל"ת דפסולין, ומעתה לא אמרינן דיקדש הוא עשה, ועכצ"ל דלעולם בהם תעבודו הוא חובה, והמשחרר עבדו עובר בעשה, וא"כ לא שחרר אברהם את הגר, וישמעאל לא נחשב לזרעו של אברהם, ואין לומר דחצי הגלות חל על ישמעאל, ונמצא דבאמת לא הגיע הזמן שיגאלם הקב"ה, וממילא דלא שפיר עביד כשסירב בשליחות, ולכן אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ודו"ק.

וכתב ע"ז הנימוקי יוסף, ואיכא דמקשי למ"ל מהאי טעמא, תיפ"ל דאפילו ליכא גבי טומאה אלא לאו גרידתא לא נדחה ליה מחמת עשה דאבידה, דהא קיי"ל במסכת שבת (דף קל"ב:) דלא דחי ליה אלא כגון מילה בצרעת וסדין בציצית דבעידנא דקא עקר ליה ללאו קא מקיים ליה לעשה, אבל הכא אפילו האבידה עומדת על פתח בית הקברות כי מיטמא עבר ליה ללאו ולא מקיים העשה עד דמהדר ליה למריה, והביא מהרנב"ר לתרץ, דה"נ בשעה שעבר אלאו מקיים העשה כמילה בצרעת, דהא מתעסק הוא במצות השבה בשעת עקירת הלאו, ואעפ"י שלא נגמרה מה בכך, גם מצות מילה לא נגמרה עד דפרע, דקיי"ל מל ולא פרע כאלו לא מל.

אבל הרב ר' יהוסף חולק עליו בזה, וס"ל דלא דמיא למילה, דמילה כל מה שנעשה בה הוא גוף המצוה עצמה, ואם לא נגמרה לא נעשית אלא חצי המצוה, אבל גבי השבת אבידה עיקר גוף המצוה השבת בבית הבעלים שזוהו עיקר גוף כוונת המצוה והשאר הוי כעין מכשירי מצוה, ואף דהוא מתעסק במצוה עדיין לא חשיב בעידנא, כיון דאינו אלא מכשירי מצוה, דעיקר המצוה הוא ההשבה לבעלים, והא דקאמר בגמ' משום דטומאה עשה ול"ת, לרווחא דמילתא אקשי הכי עיי"ש, הרי דפליגי בכך אם כשמתחיל להתעסק במצוה מקרי בעידנא.

ומעתה י"ל דבזה פליגי רב אשי ורבא, דרבא ס"ל דמיד כשמתחיל לעסוק במצוה דוחה ל"ת דגם הכנת המצוה הו"ל בכלל בעידנא, ולכן קשה ליה מפני מה אינו דוחה עשה דפסח הלאו דשבירת עצם, ועכצ"ל דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, אמנם רב אשי ס"ל דבעינן בעידנא ממש וא"כ היינו טעמא דאסור לשבור אפילו עצם שיש בו מוח משום דלא הוה בעידנא, ולכן צ"ל דיקדש עשה הוא ואין עשה דוחה לתו"ע עיי"ש מה שהאריך בזה.

ובספר חמודי צבי (בפרשתן) כתב לבאר מה דאיתא במסכת ברכות (דף ה:) רב ביבי בר אביי סבר לאשלומינהו לפרשייתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי, תני ליה חייא בר רב מדפתי, כתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי (והכי קאמר קרא הכינו עצמכם בתשעה לחודש לענוי המחזרת והרי הוא בעיני כענוי היום) עיי"ש, ותמהו המפ' דמה הרבותא בכך כאילו התענה תשיעי ועשירי הלא בעשירי מתענין באמת והול"ל כאלו התענה בתשיעי.

והביא מהרה"ק הרר"י מבעלזא וצ"ל שביאר, דהנה הצום והעניו נחשב כהקרבת קרבן לה', כי חלבו ודמו שנתמעט בתענית נחשב כקרבן, שדמו נזרק על המזבחה וחלבו נקטר ומכפר כחטאת ואשם, וכאמרינו בתפילת תעניות שיהא חלבי ודמי הנמעט בצומי תמור חלבים ודמים, ואמנם האדם שאכילתו בכל ימות השנה לא היה כדת כיצד יירצה חלבו ודמו

מינה, ידות נדרים כנדרים ונדר שבטל מקצתו בטל כולו, והכי מפרש לה להך פלוגתא בירושלמי, ואע"ג דבמערכא לא בעי למידרש מלהזיר תרתי, מכל היוצא מפיו דרשי להו דתרווייהו משמעותיה דקרא עכ"ל.

ובחידושי חת"ס עמ"ס נדרים (דף כ"ה:) ד"ה דבראשונה היו אומרים וכו' כתב, נ"ל דחכמים הראשונים לא היו ס"ל הך דרשא דככל היוצא מפיו יעשה לענין נדר שהותר מקצתו הותר כולו, משום דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולא אייתר ככל היוצא מפיו יעשה, ולא ס"ל דתרתי שמעינן מיניה, עד שבא ר"ע ולימד דמכל היוצא מפיו דרשינן נדר שהותר מקצתו וכו', וי"ל עד שבא ר"ע דס"ל לא דברה תורה כלבנ"א וא"כ שמעינן ידות נדרים מלנדור נדר, ואייתר ליה ככל היוצא מפיו יעשה לנדר שהותר מקצתו הותר כולו עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח:), ואמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו, חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים וכו' עיי"ש.

והמפרשים כתבו (עיין ראש דוד בשלח, שמע יעקב במדבר) דטענת המלאכים היתה שהם צריכים לקבל התורה מכח דינא דבר מיצרא עיי"ש.

ובספר מאמר מרדכי (פ' תשא) כתב דלכן ניתנה התורה ע"י משרע"ה, משום דמלאה"ש היו טוענין דינא דבר מצרא, ולכן ניתן התורה ע"י משה שהוא נקרא ג"כ מלאך, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים עיי"ש.

אמנם יש להשיב על טענת המלאכים בקבלת התורה משום דינא דבר מיצרא, לפימש"כ בשער החצר (אות קי"ב) דלכן קבלו ישראל התורה ולא מלאכי השרת משום דהתורה דברה כלשון בני אדם ולכן שייך התורה לבני אדם ולא למלאכי השרת עכ"ד, ועיין בספר עזרא (דף י"ג: מדפח"ס).

ומעתה מבואר, דמשה רמז בקשתו דכיון שנכנס לארץ סיחון ועוג והותר מקצת הנדר שוב הותר כולו, וכדי להוכיח סברתו אמר, אתה החילות להראות את עבדך את גדלך זה מתן תורה, דהיינו דלכן ניתנה התורה על ידי, כדי שלא יהיה להמלאכים טענת בר מיצרא, ולכאורה הרי בלא"ה אין להם טענה משום דהתורה שייך לבני ישראל דדברה תורה כלשון בני אדם, וע"כ דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ומעתה דרשינן לנדר נדר לרבות ידות נדרים, ואייתר ככל היוצא מפיו יעשה להא דנדר שהותר מקצתו הותר כולו, ולכן כעת ביקש אעברה נא ואראה את הארץ הטובה ודו"ק.

ואתחנן אל ה' בעת שהוא לאמור: וכתב רש"י"ל בשם הספרי, לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמייתי שמא הותר הנדר עכ"ל, ובגור אריה להמהר"ל האריך, דמשה רבינו אמר שכיון שנכנס לארץ סיחון ועוג שנתקדש כבר להיות כארץ ישראל על ידי בקשת בני גד ובני ראובן, א"כ כבר הותר מקצת הנדר וממילא דהותר כולו עיי"ש, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש ח').

ה' אלקים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה, אשר מי א-ל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנון: ובספר פני דוד מהחיד"א הביא מספר שתי ידות וז"ל, את גדלך אמרו רז"ל זו מתן תורה עכ"ל, וצ"ב.

והנבס"ד, דאיתא במסכת נדרים (דף ט"ז:), פותחין בשבתות ובימים טובים (שאומרים לו אילו היית יודע שאסור להצטער בשבת היית נדרר אי אמר לאו מתירין אותה), בראשונה היו אומרים, אותן הימים (ימים טובים ושבתות שבהן) מותרים, ושאר כל הימים אסורין, עד שבא ר' עקיבא ולימד, שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו, וכתב הר"ן, דבירושלמי ילפינן לה מדכתיב ככל היוצא מפיו יעשה, דמשמע דוקא כשכולו קיים עיי"ש.

ובמסכת נדרים (דף ג.) איתא, וידות היכא כתיב (היכא כתב להו קרא דרשיש להו מיניה דאמר מדרשא אחיא ולא כתיבי ממש), איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה', ותניא, נזיר להזיר לעשות כינויי נזירות כנזירות וידות נזירות כנזירות, אין לי אלא בניזירות, כנדרים מנין, ת"ל איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה', מקיש נזירות לנדרים ונדרים לנזירות וכו', מאי שנא גבי נזירות דכתיב נזיר להזיר, נדרים נמי הא כתיב לנדור נדר (ונידרוש נמי מלנדור לעשות כינויי נדרים כנדרים), והיקישא למה לי (דאמרת מקיש נדרים לנזירות הא מצינן למידרש מקרא גופיה), אי כתב נדר לנדור כדכתיב נזיר להזיר לא צריך היקישא, השתא דכתיב לנדור נדר דברה תורה כלשון בני אדם (הכי משתנו בני אדם ודברה תורה כלשון בני אדם וליכא למידרש מינה כלום), הניחא למאן דאית ליה דברה תורה כלשון בני אדם, אלא למאן דלית ליה דברה תורה כלשון בני אדם (דכל היכא דכתב ייתור לשון כהאי גוונא לדרשא קא אתי ולא משום דמשתני כלשון בני אדם), האי לנדור נדר מאי עביד ליה, דריש ליה לעשות ידות נדרים כנדרים וכו', במערכא אמרי, אית תנא דמפיק ליה לידות מן לנדור נדר, ואית תנא דמפיק ליה מן כל היוצא מפיו יעשה עיי"ש.

וכתב הר"ן וז"ל, כלומר דלא סבירא להו דמלהזיר דרשינן תרתי, אלא למאן דאית ליה לא דברה מפיק להו לידות מלנדור נדר, ונזיר להזיר מוקי ליה לנזירות חלה על נזירות, והאי תנא מוקי כל היוצא מפיו יעשה לנדר שהותר מקצתו הותר כולו, דדריש ליה הכי, אם חל כל היוצא מפיו יעשה אבל אינו חל לחצאינן, ואית תנא דמפיק להו מן כל היוצא מפיו יעשה, היינו מאן דאית ליה דברה תורה כלבנ"א, ולדידיה תרתי שמעינן

ה' אלקים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה, אשר מי א-ל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך: ובספר דרוש שמואל הביא מה דאיתא במדרש, את גדלך זה אהרן, וכן הוא בזוהר חדש פרשת תרומה (אות ב"ו), את גדלך דא אהרן עיי"ש, ועיין בספר ראש דוד (סוף פרשתן) מש"כ בזה.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בספר מגלה עמוקות (אות ר') דהטעם דמשה רצה ליכנס לארץ ישראל כדי להיות רגל רביעי למרכבה, והשיב לו הקב"ה אל תוסף דבר, דב"ר ר"ת דוד ברגל רביעי, ועיי"ש דאפילו הכי לא נמנע משה מלבקש רחמים וכו' בטענה דדוד אינו ראוי להיות ברגל רביעי עיי"ש.

וכ"ק אדמו"ר מצאנו-קלויזענבורג שליט"א (שנת תשס"ג) אמר, דטענת משה היתה דכיון דדוד בא מרות המואביה וכתוב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', ולכן אינו ראוי להיות ברגל רביעי עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנו-קלויזענבורג שליט"א.

ואיתא ביבמות (ע"ו), א"ל דואג האדומי, עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל אם לאו, מאי טעמא דקאתי מרות המואביה, א"ל אבנר, תנינא, עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, אלא מעתה ממזר ולא ממזרת וכו', שאני הכא דמפרש טעמא דקרא, על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם, ופריך, היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים וכו', ומסיק בגמ' הכי תרגומא כל כבודה בת מלך פנימה עיי"ש, והקשו התוס' (ר"ה כתנאי) אמאי לא דרשינן מצרי ולא מצרית, וכתבו לתרץ, דגבי עמוני ומואבי היה לו לקצר ולכתוב עמוני ומואב, ומדכתיב עמוני ומואבי אית לן למדרש דלמעט עמונית ומואבית קאתי, אבל מצרי אם היה כותב מצרים היה מאריך יותר עכ"ד, הרי דדרשינן מיתורא דיו"ד.

ובספר נטיעות אדר (סי' כ"ד אות ט"ז) כתב, דהא דדרשינן מיתור לשון זהו רק למ"ד דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, או י"ל דדרשינן יתור לשון, אבל למ"ד דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולדידיה אפילו יתור תיבה לא דרשינן, ק"ו דלא דרשינן יתור אות עכ"ד.

ובגליון ישראל סבא (גליון י') כתב השפע חיים זצ"ל לבאר דאמאי לא ניתנה הבהונה למשה וכדאיתא במדרש רבה (פרשה לו-ד) כשאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך הרע לו, משום דנמשה היה מלך על ישראל כדאיתא במסכת זבחים (דף ק"ב), וכן דרשו בשמות רבה (פרשה מ"ה-א) ויהי בישורון מלך דקאי על משה, ואיתא בירושלמי (שקלים פ"ו מ"א) אין מושחין כהנים למלכים, שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל, מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלויים וגו', ולכן לא נתמנה

משה להיות לכהן, כי אי אפשר למלך לשמש בכהונה עיי"ש. והטעם דא"ל לכהן להיות מלך, כתב שם דתליא אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו או שלוחי דידן, דהנה זה ודאי דמלך הוא שליח דרחמנא כדכתיב כי לה' המלוכה, ואי ס"ל דכהנים שלוחי דידן נינהו, א"כ כיון דמלוכה הוא שליח דרחמנא, והוא במעלה יותר גדולה, אין ראוי לכהנים שיתערבו בו, כיון דהם אינם במעלה זו שיהיו שלוחי דרחמנא, משא"כ אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, שפיר י"ל דגם כהן יכול להיות מלך עכ"ד, מבוואר מזה דאי דרשינן סמוכין ואין מושחין כהנים למלכים מוכח דכהנים הוי שלוחי דידן.

ונודע קושית השו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קט"ו), במאי דאיבעיא לן בנדרים (ל"ה) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב) ובמסכת חולין (דף י"ג), שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישראל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאתיא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

וכתב באור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג) ליישב, עפ"מ דאיתא בסנהדרין (כ"ג) דהא דדרשינן איש איש תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי"ז י"ל דסוגיית הגמ' במסכת נדרים ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ולפי"ז נמצא דאי ס"ל לא דיברה תורה כלב"א, וע"כ דרשינן מאיש איש לרבות שעכו"ם מביאין קרבן, וא"כ ע"כ דכהנים שלוחי דרחמנא נינהו, דאי שלוחי דידן נינהו, האיך מביאין קרבן, הרי אין שליחות לעכו"ם, משא"כ אי ס"ל דדיברה תורה כלב"א, דאז אין לנו דרש דעכו"ם מביאין קרבן, או שפיר י"ל כהנים שלוחי דידן נינהו.

ומעתה יבואר דברי הזוה"ק, דמשה אמר להקב"ה אתה החילות להראות את עבדך את גדלך דא אהרן, שאהרן נבחר לשרת בכהונה דאין מושחין כהנים למלכים, והיינו משום דכהני שלוחי דידן, ומעתה לא דרשינן דעכו"ם נודרים נדו"ד, והא דכתיב איש איש משום דדברה תורה כלשון בני אדם, ולדידיה אפילו יתור תיבה לא דרשינן, ק"ו דלא דרשינן יתור אות, ולא דרשינן מואבי ולא מואבית, ולפי"ז דוד אינו ראוי להיות ברגל רביעי משום דאינו ראוי לבוא בקהל, ומעתה א"כ אמאי אני איני נכנס לארץ ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com